

L'austriacisme, una visió alternativa: del projecte de 1705 a l'exili

Joaquim Albareda Salvadó*

Barcelona Quaderns d'Història, 7 (2002)

La commemoració del tercer centenari del canvi dinàstic a Espanya ha donat lloc a la publicació de multitud de treballs sobre aquell esdeveniment, que capgirà substancialment la trajectòria històrica dels territoris peninsulars i, de manera especial, la de la Corona d'Aragó. Si deixem de banda les publicacions de caràcter apologètic –i amb un marcat to neoespanyolista– podem dir que, en general, hem assolit una visió de conjunt renovada i matisada d'un dels moments crucials de la història de Catalunya i d'Espanya. Però ha estat a Catalunya –i no per casualitat, ja que fou el territori peninsular que s'implicà més en el conflicte– on han vist la llum les aportacions més remarcables i on s'ha dut a terme una revisió en profunditat del tema. I, en aquest context, els treballs d'Ernest Lluch han estat els que han capgirat més els esquemes tradicionals.¹ Intentaré, doncs, situar algunes de les seves contribucions principals dins d'una panoràmica àmplia i actualitzada de l'austriacisme durant el segle XVIII, des dels orígens fins als seus ressons posteriors.

Abans d'endinsar-m'hi, però, voldria deixar clar que, en conjunt, la lectura de Lluch, tant de l'austriacisme com de la pervivència d'alguns dels seus elements al llarg del set-cents, és un camí obert, ple d'intuïcions i d'idees suggeridores

* Institut Universitari d'Història Jaume Vicens Vives Universitat Pompeu Fabra. Aquest treball s'emmarca en la investigació del Grup d'Estudi de les Institucions i Societat a la Catalunya moderna (grup consolidat del II Pla de recerca de Catalunya, 1999SGR 00165).

1. Assenyaladament: *La Catalunya vençuda del segle XVIII. Foscors i clarors de la Il·lustració*, Barcelona, Edicions 62, 1996; *Las Españas vencidas del siglo XVIII. Claroscuros de la Ilustración*, Barcelona, Crítica, 1999; *L'alternativa catalana (1700-1714-1740)*. Ramon de Vilana Perlas i Juan Amor de Soria: teoria i acció austriacistes, Vic, Eumo Editorial, 2000; *Aragonesismo austracista (1734-1742)*. Conde Juan Amor de Soria, Zaragoza, Institución Fernando el Católico (CSIC) i Diputación de Zaragoza, 2000; «El programa polític de la Catalunya austriacista», dins J. ALBAREDA (ed.), *Del patriotisme al catalanisme*, Vic, Eumo Editorial, 2001, pàg. 129-167. Vicent Llombart té en curs de publicació a *Cuadernos de Estudios del Siglo XVIII* («Ernest Lluch, un singular hombre de las Luces»), un treball magnífic entorn dels estudis de Lluch sobre el segle XVIII que, amablement, m'ha fet a mans.

que caldrà aprofundir i, en alguns casos, revisar. Aquesta qüestió, al meu entendre, li confereix l'atractiu principal, en contrast amb les interpretacions de caràcter teleològic o estrictament positivistes. La capacitat de replantejar qüestions, de repensar històricament, constitueix, sens dubte, el millor atribut dels grans mestres.

Dit això, centraré la meua anàlisi en quatre aspectes fonamentals. El primer serà intentar definir què era l'austriacisme. A continuació, presentaré la reformulació de l'austriacisme que va tenir lloc després de la derrota de 1714. En tercer lloc, analitzaré com els hereus de l'austriacisme, a partir de 1740, bo i acceptant el nou ordre polític, elaboraren projectes reformistes. I per acabar exposaré com, finalment, esvaït l'austriacisme, en persistiren uns ecos a la darreria de segle.

Què era l'austriacisme?

En essència, l'austriacisme de primera hora va tenir un doble vessant, constitucionalista i econòmic, aspectes de força més pes que no pas el factor dinàstic, prou aleatori en l'aposta catalana a favor de l'arxiduc Carles d'Àustria. Tot just quan Felip V va haver accedit al tron trobem un partit *celante*, en expressió del cavaller Francesc de Castellví, els membres del qual defineix com a "*celantes para la observancia de las leyes*" i partidaris de convocar les Corts (Castellví parla de "*los Estados Generales*") perquè es pronunciessin sobre el testament de Carles II. L'autor de les *Narraciones*, en aquest moment d'elevada tensió entre el bloc partidari de convocar Corts, format pel Consell de Cent i el braç militar enfront dels diputats, dibuixa una clara escissió entre els jutges de la Reial Audiència: deu eren "*sujetos sospechosos contra la patria porque siempre se oponían y dificultaban sobre los fueros; siete se consideraban patricios*".² Aquest primer nucli austriacista, que va acabar de prendre cos a les Corts de 1701-1702, es va erigir en defensor de l'ordenament jurídic català, ordenament que havia assolit un desenvolupament molt superior al de la Corona de Castella, on el 'decisionisme' s'havia imposat, com explica Jesús Lalinde.³ El programa constitucionalista de l'austriacisme l'ha definit amb precisió Jon Arrieta amb els trets característics següents:⁴

En primer lloc, defensa de la legalitat. És partidari de conservar l'ordenament jurídic i –afegiríem al que diu Arrieta– es pot percebre, fins i tot, la voluntat de

2. F. DE CASTELLVÍ, *Narraciones históricas*, Madrid, Fundación Francisco Elías de Tejada y Erasmo Pèrcopo, 1997, vol. I, pàg. 218-219 i 212; segons el diccionari de Labèrnia, *celar* significa "*procurar ab cuidado la observancia de las leyes, obligaciones o encàrrechs*" (P. LABERNIA, *Diccionari de la llengua catalana*, Barcelona, Espasa, 1888-1892, 3a ed., vol. I, pàg. 282).

3. J. LALINDE, «El pactismo en los Reinos de Aragón y de Valencia», dins L. LEGAZ *et al.*, *El pactismo en la Historia de España*, Madrid, Instituto de España, 1980, pàg. 113-139. Del mateix autor: «Los ordenamientos jurídicos de la Corona de Aragón», dins *Foralismo, derechos históricos y democracia*, Madrid, Fundación BBV, 1998, pàg. 21-47.

4. J. ARRIETA, «El austracismo: ¿Qué hay tras ese nombre?», dins *Congreso Internacional «La instauración de los Borbones. Dinastía y memoria de nación en la España del siglo XVIII»*, Madrid, Casa de Velázquez i Universidad Autónoma de Madrid, 2000. Text en curs de publicació, que l'autor m'ha proporcionat amablement.

recuperar terreny perdut després de la repressió posterior a la revolució de 1640. En aquest marc, les Corts constitueixen el nucli vital del sistema: legisla el rei amb les Corts o, com a mínim, en les Corts.

En segon lloc, defensa del garantisme. Si és important el procés d'elaboració de les lleis, no ho és menys el fet que existeixin vies processals obertes i l'absència d'obstacles per a les reclamacions davant decisions adoptades pel rei i els seus ministres i oficials. És a dir, parteix de la supeditació del monarca i dels seus funcionaris al dret, i de les condicions perquè siguin dictades sentències de manera neutra i imparcial.

En tercer lloc, defensa una concepció del poder regi limitat, a partir de la idea de cessió condicionada. L'imperi de les lleis supedita fins i tot els reis i, per descomptat, els magistrats. Per tant, s'oposa a l'actuació per decret. Aquí conflueixen el legalisme i el garantisme, raó per la qual adquireix un gran valor la creació d'un tribunal d'última instància que resolgui conflictes jurisdiccional de manera recta i imparcial. Aquesta institució va prendre forma a les Corts de 1701-1702 i de 1705-1706 com a Tribunal de Contrafaccions, una mena de tribunal de garanties constitucionals.

En quart i darrer lloc, parteix d'un concepte plural de la monarquia (la "*monarquía de todas las Españas*", tal com deia Diego de Valera a Isabel la Catòlica), a partir de la concepció horitzontal *aeque principaliter*, en contrast amb la 'unió accessòria' aplicada als dominis americans mitjançant la conquesta, el desplegament de la qual, segons John Elliott i el mateix Arrieta, va donar lloc a una desestabilització del sistema horitzontal de la unió de corones.⁵ Efectivament, la gran expansió que, per via dinàstica fonamentalment, va fer possible en quatre dècades (1475-1516) la formació d'una gran monarquia de vocació imperial incidí bruscament no solament en les estructures polítiques i econòmiques, sinó també en la concepció territorial d'Espanya.

El segon element distintiu del primer austriacisme fou el programa mercantil que té el seu millor representant en l'advocat i historiador Narcís Feliu de la Peña, home influent vinculat als cercles emergents dels negocis, ben perfilat per Benet Oliva.⁶ Pierre Vilar definí amb claredat la seva dèria: convertir Catalunya en una altra Holanda, capaç d'intervenir en els assumptes de la monarquia, conscient de la incompatibilitat dels interessos catalans i els francesos.⁷ Aquest projecte es va veure beneficiat per la coincidència d'interessos amb Anglaterra i les Províncies Unides, facilitada per unes relacions comercials que ha-

5. J. H. ELLIOTT, «Conferència inaugural. Catalunya dins d'una Europa de monarquies compostes», *Pedralbes*, 13-I (1993, Actes del Tercer Congrés d'Història Moderna), pàg. 11-23 (la citació és de la pàg. 18); J. ARRIETA, «L'antitesi pactisme-absolutisme durant la Guerra de Successió a Catalunya», dins J. ALBAREDA (ed.), *Del patriotisme al catalanisme*, Vic, Eumo, 2001, pàg. 105-128 (la referència és de les pàg. 127-128).
6. B. OLIVA, *Els orígens de la primera industrialització del rerepaís*, Mataró, Caixa d'Estalvis Laetana, 1999 (Premi Iluro 1998) i *La generació de Feliu de la Peña. Burgesia mercantil i Guerra de Successió entre el Maresme i Barcelona*, Lleida, Edicions de la Universitat de Lleida, 2001; P. MOLAS, *Comerç i estructura social a Catalunya i València als segles XVII i XVIII*, Barcelona, Curial, 1977; H. KAMEN (ed.), *Narcís Feliu de la Peña. Fénix de Cataluña*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1985.
7. P. VILAR, *Catalunya dins l'Espanya moderna*, Barcelona, Edicions 62, 1973 (4a ed.), vol. II, pàg. 416.

vien pres cos en els darrers anys del segle XVII. Josep Fontana ha cridat l'atenció sobre un fet essencial per entendre la lògica de l'aposta: el comerç exterior català d'aleshores tenia com a element primordial l'exportació d'aiguarent als holandesos i als anglesos des del conjunt dels ports de la costa de Ponent, a canvi d'importacions tèxtils i de pesca salada, sobretot, que entraven pels ports de Barcelona i de Mataró.⁸ Aquests intercanvis van afavorir una economia integrada i un mercat interior cada cop més desenvolupat dirigit des de Barcelona, tal com ha explicat Albert Garcia Espuche.⁹ Per camins semblants, Francesc Valls ha assenyalat que és molt probable que cap a l'any 1702 *“alguns dels més significatius membres de la burgesia mercantil barcelonina comencessin a adonar-se que una vinculació política i diplomàtica d'Espanya amb França podia comportar molts problemes si no conduir directament a la ruïna el model de comerç exterior que s'havia bastit precisament aprofitant els llargs períodes de temps en què França havia quedat aïllada políticament i privada la seva producció d'accés al mercat internacional”*. La trajectòria proaustriacista de la classe econòmicament dirigent seria, per tant, *“extraordinàriament similar a la seguida per aquells països que tant l'emmirallaven”*.¹⁰ Un memorial anònim presentat al Consell d'Estat de Carles III durant les Corts de 1705 aclareix la naturalesa diferent dels dos tipus de comerç que estaven confrontats. Partidari de prohibir les mercaderies franceses, afirma: *“y aunque algún político se opondrá a esta prohibición, con decir que en Cataluña ay falta de algunos géneros y que de necesidad an de venir de otros reynos, digo que lo confieso pero mi intención sólo es que no vengan de la Francia, que quando se aprecie tomarlos de estrangeros se tomen de nuestros aliados, porque se lograrán dos cosas: la una es que tomándolos de Inglaterra ho Holanda se logra el no salir el dinero pues éstos truecan sus géneros o mercadurías con vino aguardiente y otros géneros del pahís; la otra es que no se valdrá la Francia de nuestro mismo dinero para hazer la guerra”*.¹¹

La pràctica de govern de les institucions catalanes corrobora aquesta idea. La invasió de productes manufacturats francesos havia estat una constant a partir del Tractat dels Pirineus de 1659. Davant d'aquesta allau, la ciutat de Barcelona, els gremis i la Generalitat van intentar de posar-hi traves controlant el contraban (carregant amb l'11% del valor les mercaderies de contraban o de Llevant) i exigint el dret de lleuda (del 5%) sobre les mercaderies estrangeres, tal com denunciava sistemàticament el cònsol francès a Barcelona Laurent Soleil en les seves cartes trameses a París des de la dècada de 1670. El 1699 el virrei Darmstadt instà les embarcacions franceses a pagar drets sobre les mercaderies de trànsit cap a altres ports d'Espanya. Al cap d'un any, el cònsol es queixava al secretari d'Estat francès Ponchartrain de les injustícies que rebien els comerciants france-

8. J. FONTANA, «En els inicis de la Catalunya contemporània: l'economia a la segona meitat del segle XVII», en aquest mateix volum, pàg. 15-21. L'autor, amablement, m'ha proporcionat el text següent: J. GIMÉNEZ, *Mataró en la Catalunya del segle XVII. Un microcosmos en moviment*, Mataró, Caixa d'Estalvis Laietana, 2001 (Premi Iluro 2000).

9. A. GARCIA ESPUCHE, *Un siglo decisivo. Barcelona y Cataluña. 1550-1640*, Madrid, Alianza Editorial, 1998.

10. F. VALLS, *El paper de les exportacions vitícoles en la configuració de les relacions exteriors de l'economia catalana, 1672-1869*, Departament d'Història i Institucions Econòmiques (Universitat de Barcelona), 2001, pàg. 71-72 [tesi de doctorat].

11. *AHN* (Archivo Histórico Nacional), Estado, llig. 1008 d., f. 27v.

sos (s'havia produït algun incident en la visita a vaixells) a diferència del tracte que rebien els anglesos: “*sy par vostre voye l'on n'obtien pas un ordre du Roy Catholique sur ce sujet nous serons de plus en plus oprimés, car icy il ne y a point de justice et particulièrement pour la nation*”. En una altra carta de 1702, ja en temps de Felip V, el cònsol encara era més contundent: mai, deia, des de 1670, els vaixells anglesos i holandesos no havien estat visitats. Soleil insistia a París que faria tot el que estigués a les seves mans per fomentar el comerç francès a Catalunya, però advertia que no seria fàcil “*avoir toutes les fabriques de draps et autres qu'on use en ce pays [proporcionades pels anglesos i holandesos] quoy qu'il en vient beaucoup de Languedoc*”. Afegia, a més, en relació amb la possibilitat que s'instal·lessin a Barcelona productors francesos, que “*la coutume et privilèges des confraries de cette ville est très nuisible aux estrangers au surplus le droit de lleuda qu'il faut qu'ils paient des matières qu'ils entrent*”. El cònsol, després de queixar-se inútilment al virrei comte de Palma –que li contestà que tenia ordre de no intervenir en els afers de la Generalitat–, escrivia a París: “*le fondement des Messieurs de la province de Catalogne voyant que le vice roy n'ont aucune absolute sur eux cherchent toutes les moyens de faire valoir leurs fours, octroïés par leur Roy Phelipe Quint*”.¹² El gener de 1705, l'actitud vigilant de la Diputació continuava, malgrat que seguia vigent un decret de Felip V del 30 d'abril de 1703 en virtut del qual es prohibia la visita als vaixells francesos, raó per la qual el cònsol parlà amb el marquès de Ribas (Antonio de Ubilla, secretari del Despatx Universal) sobre la conveniència d'obtenir un nou decret reial sobre el comerç. Tanmateix, el secretari el va persuadir que “*dans l'ocurrence présente ce serait compromettre l'autorité de S.M.C. par rapport au peu de défférence que les catalans ont pour ses decrets; ainsi c'est une nécessité d'attendre une conjonture plus favorable*”. Ambdós van acabar coincidint en el fet que el més adient seria una carta del rei –en el moment que es considerés oportú– acompanyada d'un decret “*passé par le Conseil d'Aragon qu'ils obeiront incontinent à ne visiter d'icy en avant la maison du consul françois ny les embarcations françoises*”.¹³

Tal com advertí Ernest Lluch, el programa econòmic solament podia esdevenir realitat mitjançant els ressorts que oferia el sistema constitucional, que havia de proporcionar suport a la producció pròpia enfront de les manufactures estrangeres, assenyaladament franceses, i a l'exportació d'aiguardent. Una argumentació que trobem al *Político Discurso* de Feliu de la Peña, el qual es fa ressò de les demandes dels prohoms dels gremis tèxtils que parlen de “*la crisi econòmica a causa de la lliure entrada de robes, la disminució d'ingressos perquè no paguen drets [...] i on les Constitucions de Catalunya [són] invocades com a instrument econòmic*”. I al *Fénix de Cataluña*, on Feliu defensa que Catalunya ha de desenvolupar la seva producció tèxtil i insisteix que cal treballar els teixits segons els capítols establerts a les constitucions, a diferència dels francesos, que són de baixa qualitat i que només beneficien els comerciants.¹⁴ Per tant, és en aquest punt on con-

12. ANP (Archives Nationales, Paris). Sobre els privilegis del comerç francès a Espanya: AE BIII, 323 i 340; la correspondència del cònsol a: AE BI, 178. Laurent Soleil al secretari d'Estat Ponchartrain: 7-II-1699, f. 166; 16-V-1700, f. 209-210; 3-IV-1700, f. 207; 12-XII-1700, f. 230; 22-V-1701, f. 235, 16-VII-1702, f. 273v.

13. ANP, AE BI, 179: 26-I-1705, f. 66.

14. LLUCH, «El programa polític...», pàg. 141 i 146.

flueixen els dos objectius del partit austriacista que acabem d'exposar i que, en aparença, són de naturalesa diferent. Només cal fer una ullada al conjunt de mesures socioeconòmiques i polítiques aprovades a les Corts de 1701-1702 i de 1705-1706 per comprovar-ho i constatar els vincles estrets que hi havia entre les constitucions i el país, lluny de la fossilització a què podia haver-les abocat la manca de convocatòria de l'assemblea estamental durant un segle.¹⁵

Aquestes eren, essencialment, les raons de fons que van motivar l'aposta dels austriacistes. El rei pel qual lluitaven, Carles III, l'arxiduc, en constituïa el pretext. Es tractava, de fet, del candidat promogut per les potències marítimes (i l'Imperi, naturalment), el suport de les quals, plasmat en el pacte de Gènova de 1705, signat entre el comerciant d'aiguardents establert a Reus Mitford Crowe, en nom de la reina Anna d'Anglaterra, i una representació d'austriacistes catalans, havia de fer possible la materialització del programa que hem esbossat.¹⁶

Però, tothora, el projecte austriacista es plantejà a escala hispànica bo i partint de la realitat secular de la monarquia composta. En opinió de Lluch, allò que definiria essencialment l'austriacisme de la Corona d'Aragó seria *“la concepció d'una monarquia composta, plural i concèntrica des de cadascuna de les unitats originàries i no pas la dinastia adoptada per encarnar la monarquia”*. Per aquesta raó trobava més encertat parlar d'un *constitucionalisme* català que optà per l'austriacisme, abans que d'*austriacisme* a seques. *“Podem continuar utilitzant el terme ‘austriacisme’ –concloïa– si n’entendem l’accidentalitat i que la substantivitat prové del ‘constitucionalisme’ i fins i tot de l’ideari nacionalista català”*.¹⁷ És a dir, que la Corona d'Aragó fou austriacista principalment perquè defensava els seus furs (Aragó i València) i constitucions (Catalunya).

Deixem que dos dels protagonistes més destacats de l'austriacisme ens parlin sobre la seva idea de l'Espanya plural. El primer d'ells és Francesc de Castellví, autor de les *Narraciones históricas*. Diu així: *“aunque en todo el continente de la España se nombran sus naturales en común españoles, eran y son distintos y se conservaron mucho tiempo divididos, hasta que entraron a poseerla los reyes que reinaban en Castilla [...] Eran estas naciones en el continente de la España distintas en leyes, costumbres, trajes e idiomas. En leyes, como es de ver en sus particulares estatutos; en costumbres y trajes lo advertirá el que viajare; en idiomas son cuatro distintos, esto es, portugués, vizcaíno, catalán, castellano o aragonés, que*

15. J. BARTROLÍ, «La cort de 1701-1702: un camí truncat», *Recerques*, 9 (1979), pàg. 57-75; E. SERRA, «Les Corts de 1701-1702: la represa política a les vigílies de la Guerra de Successió», *L'Avenç*, 206 (1996), pàg. 22-29; J. ALBAREDA, «Las Cortes de 1701-1702 en Cataluña: rey y ‘república’», dins J. AGIRREAZKUENAGA i M. URQUIJO (ed.), *Contributions to European Parliamentary History: Studies presented to the International Commission for the History of Representative and Parliamentary Institutions*, Bilbao, Juntas Generales de Bizkaia, 1999, vol. LXXIX, pàg. 291-309; M. GONZÁLEZ, «El govern de l'arxiduc Carles III», dins B. DE RIQUER (dir.), *Política, societat i cultura dels Països Catalans*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1995, vol. 5 (*Desfeta política i embranzida econòmica. Segle XVIII*), volum dirigit per J. ALBAREDA, pàg. 172-185; E. BELENGUER, «Entorn de les darreres Corts catalanes a l'Edat Moderna: una institució perillosa?», dins *Les Corts a Catalunya. Actes del Congrés d'Història Institucional*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1991, pàg. 168-172.

16. J. ALBAREDA, *Els catalans i Felip V. De la conspiració a la revolta (1700-1705)*, Barcelona, Vicens Vives, 1993.

17. LLUCH, «El programa polític...», pàg. 130 i 136.

es el mismo idioma, que se nombra lengua castellana [...] se da comúnmente el nombre de lengua española fuera de España y dentro de ella de lengua castellana”.¹⁸ El segon és l'advocat i historiador Narcís Feliu de la Peña, personatge clau del partit austriacista a Catalunya, que proporciona una mostra inequívoca de la seva prelatió de fidelitats en les dedicatòries dels tres volums dels *Anales de Cataluña* (1709), el primer dels quals dedica a Déu, el segon al rei i el tercer al Principat de Catalunya, “para cumplir con la obligación de Dios, Rey y Patria, que ha sido el fin de mis tareas”. Feliu defineix el Principat de Catalunya (incloent-hi els comtats sota titularitat francesa des de 1659) com a “patria general de todos los catalanes y que han nacido en sus límites [...] siendo el Principado, y Condados de Ruissellón y de Cerdaña, en una provincia un pequeño mundo”. L'encaix de Catalunya en la monarquia és prou explícit en la dedicatòria específica a la ciutat de Barcelona, “no sólo por patria común de los catalanes, si también de los naturales de la Corona de Aragón por corte de sus invictos y siempre vencedores reyes y condes desde Uvifredo I hasta el rey don Fernando el Católico, y en este tiempo con toda propiedad de todos los que componen la Monarquía española por corte y firme propugnáculo de nuestro venerado monarca Carlos III”. Així mateix, en la dedicatòria a Carles III (l'arxiduc) evoca “los relevantes méritos e intenso amor desta provincia”, en la qual –deia– el rei veurà com els seus antecessors i els de la nació catalana “de pequeña piedra fabricaron el elevado monte e inmensa fábrica de la monarquía española”.¹⁹

Tanmateix, seria erroni atribuir als partidaris del primer filipisme una visió alternativa d'Espanya, en sentit unitarista. Almenys fins l'any 1707. En l'interior del partit filipista de primera hora, tant en el castellà com en el català, l'objectiu perseguit era el de reforçar les atribucions règies o regalies (és a dir, les potestats exclusives, cosa que no excloïa la negociació ni les concessions a les Corts) enfront de les institucions representatives i del sistema polisinodial dels consells, sense posar en dubte l'ordenament constitucional. A aquest desig s'afegia l'afany per superar la decrepitud en què es va veure postrada la monarquia durant el regnat del darrer dels Àustria, afany animat per un evident enlluernament per la cort francesa i el govern de Lluís XIV, encara que avui sabem que el Rei Sol deixà un estat arruïnat, poc eficaç i molt fragmentat socialment.

El trànsit del 'realisme' –en el sentit estricte de reforçar les atribucions règies– a l'absolutisme el posà en solfa Felip V, el 1707, quan va abolir els furs valencians i aragonesos mitjançant el “*justo derecho de conquista*” i va decidir infligir un càstig exemplar als territoris de la Corona d'Aragó per la seva rebel·lia, raons a les quals s'afegien les necessitats financeres i militars que la guerra exigia (malgrat que Henry Kamen, de manera sorprenent, digui que aquestes propostes tan radicals tenien poc a veure amb la teoria de l'absolutisme).²⁰ És sabut que en la decisió reial i en la seva execució van tenir un paper determinant els ministres francesos Jean Orry i Michel Jean Amelot, juntament amb Melchor de

18. CASTELLVÍ, *Narraciones...*, vol. I, pàg. 55.

19. N. FELIU, *Anales de Cataluña*, Barcelona, Juan Pablo Martí, 1709. Dedicatòries dels volums I, III i II, respectivament.

20. H. KAMEN, «Espanya i la Guerra de Successió. L'abolició dels furs: una mesura absolutista?», *L'Avenç*, 200 (1996), pàg. 48-67; també a *Felipe V. El rey que reinó dos veces*, Madrid, Temas de Hoy, 2000, pàg. 85.

Macanaz, teòric i arquitecte del nou règim a la Corona d'Aragó, segons Kamen.²¹ La determinació de Felip V en provocar aquesta ruptura del model polític vigent era clara: així ho demostra el fet que el 1711 escrivís que les Corts de 1701 i les de 1705 “*dejaron a los catalanes más Repúblicas que el parlamento alusivo a ingleses*”.²² Per aquest motiu, la liquidació del vell ordre representatiu i territorial –una autèntica *tabla rasa* que Lluís XIV no va poder aplicar a França, on alguns estats provincials van persistir amb vitalitat fins a la Revolució– va sorprendre i incomodar destacats filipistes, tant de la Corona de Castella com d'Aragó.²³ En aquesta línia podríem situar l'informe que Diego Carol y Doria adreçà a l'ambaixador especial francès Jean-Denis de Blécourt el 1709, on deia que “*debe el rey tratar la reconciliación con la Corona de Aragón. Esta gente ha pagado gran parte de sus delitos con el rigor de la guerra, ahora es menester tratarlos como si no hubieran sido rebeldes [...] y el único y infalible modo de conquistar aquellos ánimos es la restitución de sus leyes y fueros. Y el rey puede hacerlo sin inconveniente, moderando algunos que puedan ser contrarios a regalía [...] debe el Rey considerar que la mejor política no es castigar a los traydores sino convertirlos en leales*”.²⁴ Acabada la guerra, el 1715, el filipista Pere Arnal sostenia arguments semblants en analitzar la política que calia adoptar amb els catalans, “*pues dicen que se estarán perfectamente quietos como su Majestad les deje sus fueros aunque se quede el papel sellado, la sal, tropas de soldados y pagar un tanto cada año y los justicias sean del rey [...] que en hacerles su Majestad el referido beneficio de volverles sus fueros no va a perder nada (sino antes a establecer entre ellos y los descendientes de su Majestad (después de sus días) una perpetua y tranquila paz, y no siendo así, una perpetua guerra*”.²⁵ Aquestes anàlisis partien, sens dubte, del referent de la política que la monarquia va desplegar a partir de 1652, després de la Guerra dels Segadors, qualificada per Joan Reglà de “*neoforalisme*”. Dotze anys més tard, encara, el filipista andalús Francisco M. de Moya, en el *Manifiesto universal de los males envejecidos que España padece*, exposava que, havent conegut personalment l'opressió que patien els territoris de la Corona d'Aragó i havent constatat “*como las voluntades son las que aseguran más los Reynos, teniendo presente la gran benignidad de V. Magd., y que ésta mira a la conservación de sus vasallos, pareció a mi cortedad [...] que deseando restituirlos a su gracia, obrando a su propia Real liberalidad y magnanimidad [...] resuelva V. Magd. concederles sus Fueros, obligándose los Reynos de Aragón, Cataluña y Valencia a mantener 30.000 hombres [...] y es muy conve-*

21. H. KAMEN, *La Guerra de Sucesión en España, 1700-1715*, Barcelona, Grijalbo, 1974, pàg. 323.

22. *AHN*, E. 3376-1, núm. 10, 28-XII-1711.

23. Ho han exposat: KAMEN, *La Guerra de Sucesión...*, pàg. 321-325; J. L. CASTELLANO, *Las Cortes de Castilla y su Diputación (1621-1789). Entre pactismo y absolutismo*, Madrid, Centro de Estudios Constitucionales, 1990, pàg. 119-121; M. PESET, «Notas sobre la abolición de los fueros de Valencia», *Anuario de Historia del Derecho Español*, 42 (1972), pàg. 657-693; J. M. GAY ESCODA, *El corregidor a Catalunya*, Madrid, Marcial Pons, 1997, pàg. 33-53; F. OTERO, *La vila de Fraga al segle XVIII*, Fraga, Institut d'Estudis del Baix Cinca-IEA, 1995, vol. II, pàg. 142 (Gallica Flavia, 3).

24. *MAEP* (Ministère des Affaires Étrangères, París), Correspondance Politique. Espagne, 193, núm. 43, 17-IX-1709.

25. *AHCB* (Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona), 5D-58, *Sanpere i Miquel*, llig. 3, Memorial de Pedro Arnal, 1715. *AGS* (Archivo General de Simancas), Estado, llig. 7838.

niente siempre usar de la benignidad, que vence y atrae más que el rigor".²⁶ Tanmateix, la decisió de Felip V era ferma i irreversible.

Tornem a l'austríacisme. És obvi que, lluny de constituir un ideari estàtic, evoluciona al llarg de la guerra. Les Corts de 1705-1706 van confirmar els lligams entre la màxima instància representativa i el país, alhora que el programa econòmic en sortia reforçat. La qüestió de fons, però, és si el govern de Carles III, l'arxiduc, actuà amb mètodes despòtics, sense perdre de vista en cap moment l'excepcionalitat imposada per la guerra i les urgències que calia resoldre, de caràcter militar i fiscal, agreujades pel suport deficient, en ambdós sentits, dels aliats. Tal com va apuntar Jaume Vicens Vives, els partidaris de Felip V foren perseguits amb rigor, els seus béns foren confiscats, incloent-hi els dels eclesiàstics, amb una pràctica que anticipava el regalisme borbònic, i el nombre d'exiliats filipistes entre 1705 i 1707 fou considerable. Pel cap baix, sabem que hi va haver prop de 220 represaliats i 150 exiliats a Perpinyà (molts dels quals estan comptabilitzats en el primer grup).²⁷

Però, a banda dels infinits problemes derivats dels abusos de les tropes sobre la població, que Josep Maria Torras i Ribé ha explicat bé,²⁸ i de l'incident produït a les Corts, quan Carles III forçà l'assemblea a admetre l'exclusió dels Borbons a la corona hispànica –cosa que contradeia la pròpia lògica del pactisme–, el moment de tensió màxima entre el rei i les institucions catalanes es va produir el 1711 quan el doctor Francesc Grases i Gralla publicà l'*Epítome*.²⁹ En aquest text, l'autor feia unes consideracions sobre els fonaments i la titularitat de la potestat legislativa, és a dir, sobre l'equilibri entre el poder del rei i les Corts (proposava que "*no fase la llei lo Rei i la Cort, ni lo Rei ab la Cort, sinó lo Rei en la Cort*"). Els braços van refutar el document, pel fet de considerar que reduïa les atribucions de les Corts, i van aconseguir que el rei condemnés públicament l'obra i que destituís els doctors de l'Audiència Grases i Minguella. Però en el fons, ens diu Víctor Ferro, Grases parteix del pactisme com un fet patent i incontestat. I com afegeix Jon Arrieta, l'*Epítome* no introduïa cap innovació en l'equilibri legislatiu: "*Grases no treu ni un gram de pes de la presència dels braços, amb el benentès que aquesta presència no és pas passiva, sinó que es revesteix de l'actitud que el desenvolupament del procediment parlamentari implica i, des d'aquesta perspectiva, no*

26. F. M. DE MOYA TORRES Y VELASCO, *Manifiesto universal de los males envejecidos que España padece*, Madrid, Instituto de Cooperación Iberoamericana i Instituto de Estudios Fiscales, 1992, pàg. 235-236.

27. J. VICENS VIVES, *Notícia de Catalunya*, Barcelona, Destino, 1969 (4a ed.), pàg. 203; J. ALBAREDA, *Catalunya en un conflicte europeu. Felip V i la pèrdua de les llibertats catalanes (1700-1714)*, Barcelona, Generalitat de Catalunya i Edicions 62, 2001, pàg. 121-129; R. M. ALABRÚS, *Pensament polític i opinió a la Catalunya moderna (1652-1759)*, Universitat Autònoma de Barcelona, 1995, vol. 1, pàg. 155 [tesi de doctorat]; J. ALBAREDA, «Els exiliats catalans de finals del segle XVII i principis del XVIII en els Comtats: Barretines, Botiflers, Carrasclets», dins *Colloque «Les Exils Catalans en France»*, Centre d'Études Catalanes de Paris IV-Sorbonne i Universitat de Girona, gener del 2000, [en curs de publicació].

28. J. M. TORRAS I RIBÉ, *La Guerra de Successió i els setges de Barcelona (1697-1714)*, Barcelona, Rafael Dalmau, 1999.

29. V. FERRO, *El Dret Públic Català. Les institucions de Catalunya fins al Decret de Nova Planta*, Vic, Eumo, 1987, pàg. 29; R. M. ALABRÚS i R. GARCÍA CÁRCEL, «L'afer Grases i la problemàtica constitucional catalana abans de la Guerra de Successió», *Pedralbes*, 13-II (1993), pàg. 557-564.

nega pas que el rei, entès com el conjunt dels seus ministres i tractadors, va intervenir al llarg de les sessions ‘amb’ els braços... Però aquest ‘amb’ deixa d’existir en el moment de la promulgació en el soli de clausura dels textos prèviament debatuts, i l’acte de decretació pel rei és exclusivament seu”.³⁰ En definitiva, aquesta topada, més que per qüestions de fons amb flaire d’absolutisme o d’esperit anticonstitucional, s’originà per les urgències d’un rei en guerra –i a més totalment supeditat als britànics–, les quals ensopegaven amb una mecànica política feixuga en la presa de decisions i, alhora, amb els recels de les institucions catalanes davant de qualsevol senyal d’enfortiment del poder reial. Com va escriure Lluç, l’equip de govern, que no es movia en un sentit absolutista, sinó parlamentarista, “no actuava amb la potència ni la rapidesa necessàries. Buscar una més gran cohesió del ‘Rey ab la cort’ podia ser un mitjà adequat”.³¹ Una recomanació de Carles III a l’arxiduquesa Isabel durant l’ocupació de Madrid, l’octubre de 1710, confirma la impressió de Lluç: “acuérdate solamente –li aconsella per a les seves tasques de govern– por lo que toca a Aragón, de atender a la justicia y a las lentitudes, porque el Consejo de Aragón y otros de Cataluña son sumamente tardos”. Alhora, una carta del secretari Juan Antonio Romeo al rei, de pocs dies abans, dóna testimoni de la percepció diferencial que l’equip de govern tenia del marc constitucional català en relació amb el castellà quan, en parlar de l’ocupació d’aquest regne, afirma que “como las disposiciones en Castilla son libres de la Real voluntad de V. M. sin consideración de fueros, puede V. M. dar la planta que quisiere y hallare más conveniente, sin que nadie se oponga”.³²

Però és inqüestionable que l’afer Grases posà en evidència que a l’interior de l’austriacisme coexistien dos corrents, els quals, bo i coincidint en el constitucionalisme, diferien en el marge d’acció de govern de què disposava el rei, corrents que trobem reflectits en el *Via fora els adormits* (1734).³³ Com és sabut, en l’ull de l’huracà de les crítiques dels Comuns hi havia el secretari de Carles III, Ramon de Vilana Perlas, que el 1710 assolí el títol de marquès de Rialp i el 1713 acompanyà l’emperadriu a Viena, on va ser nomenat secretari d’Estat i cap del Consell Suprem d’Espanya. Mentre que a Catalunya Vilana era blasmat des del sector més tradicionalista pel seu suposat tarannà reialista, a la cort de Viena fou malvist pels ministres alemanys per la seva ascendència sobre l’emperador, favorable als interessos dels austriacistes hispànics. De bracet amb aquest personatge controvertit però sens dubte molt influent, trobem el que fou el seu secretari, el comte Juan Amor de Soria: dues figures que van tenir un paper de primer ordre en l’austriacisme, que Ernest Lluç ha situat adequadament; Amor de Soria aportà la reflexió teòrica i Vilana, la pràctica de govern. És en el text *Reflexiones anticipadas en Barcelona a su Majestad CC para el buen gobierno de la Espa-*

30. J. ARRIETA, «L’antítesi pactisme-absolutisme durant la Guerra de Successió a Catalunya», dins J. ALBAREDA (ed.), *Del patriotisme al catalanisme*, Vic, Eumo, 2001, pàg. 105-128 (la citació és de la pàg. 118).

31. LLUÇ, *L’alternativa...*, pàg. 47.

32. «Variedades. Guerra de Sucesión. Correspondencia interceptada. Cartas entre el archiduque Carlos y su esposa la archiduquesa Isabel», *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos*, II (1872), pàg. 336-339, 346-352, 362-367 (la citació és de la pàg. 352 i correspon al 18-X-1710); «Variedades... De Romeo para el archiduque», *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos*, III (1873), pàg. 25-30 (la citació és de la pàg. 28 i correspon al 19-IX-1710).

33. LLUÇ, *La Catalunya vençuda...*, pàg. 60-81.

ña, de l'any 1710 (que Lluch atribueix a Vilana, i Virginia León a Amor de Soria, però tant se val si un era l'autor i l'altre l'inspirador), on es dibuixa el tarannà de les reformes que volien emprendre durant la guerra: s'hi plantejava la necessitat de crear una sola contribució que substituís les múltiples càrregues indirectes i s'assenyalaven els eclesiàstics entre els principals defraudadors, a més dels ministres i dels responsables de percebre les rendes. L'objectiu, escrivien, consistia a implantar “*un donativo de repartimiento justo, decente, no gravoso, y en que resulte un alivio general del reino, socorro de la Real hacienda y medio para la defensa común*”. Una proposta que s'havia de traduir en el fet que si “*el más pobre jornalero pagaba de contribución más de 300 reales [...] ahora con 55 queda libre*”.³⁴

En analitzar les idees polítiques dels dos personatges i fer balanç dels seus escrits durant la guerra i a Viena, Virginia León ha conclòs que “*desde una intencionada posición política de fidelidad a la Casa de Austria y rechazo de la Casa de Borbón, tanto Amor de Soria como el marqués de Rialb, alaban el sistema político de la monarquía hispánica y toman como modelo de referencia a sus instituciones. El respeto a las leyes fundamentales de los reinos, cuya transgresión se equipara a un comportamiento tiránico, constituyó también el denominador común de éstos y otros escritos austracistas de esta época*”.³⁵ En síntesi, en l'austriacisme que governà durant la guerra es manifestà la tendència cap al reforçament del poder reial –n'és un exponent el relleu que va prendre la figura executiva del secretari del Despatx Universal–, ja fos per raons polítiques o per les necessitats derivades de la guerra, o per ambdues coses alhora. Però cal retenir, finalment, que aquest procés va tenir lloc en el marc constitucional.

Restava parlar del tomb que va fer l'austriacisme cap a la radicalització patriòtica, un cop consumat l'abandó de les potències aliades, a partir de 1713. La Junta de Braços, aprovada la resistència enfront de les tropes borbòniques, va fer publicar un text, *Despertador de Catalunya*, on exposava les raons de la defensa a partir d'una argumentació centrada en el pactisme i les “*lleis fundamentals i federals de la monarquia*”, o “*lleis federades dels regnes*”, parafrasejant el redactat de la constitució primera aprovada a les Corts de 1705-1706. Després d'insistir que les constitucions i privilegis de Catalunya no havien estat obtinguts per mera liberalitat i voluntat del príncep, sinó per via de contracte, feia constants referències a les “*pesades lleis de Castella*”: “*Aquest insuportable jugo s'ha fet més pesat en Castella després que s'introduí lo govern francès que ha augmentat casi per meitat tots los drets, posant noves gabelles (sobre lo que no s'havia pensat), resellant per més gravamen lo paper sellat i altres arbitres que ha inventat la francesa política. I sobretot és lo ja indicat de poder lo príncep ab absoluta jurisdicció imposar qualsevolls talls i taxes, servint de llei s'absoluta voluntat, estenent-se fins a llevar los fills a sos pares per la guerra, quintant i requintant a son arbitre. D'ahont pot inferir lo menos advertit la gran distinció i notable distància del govern de Castella al de Catalunya. Consistent aquell en*

34. Publicat per Lluch a *L'alternativa...* (la citació és de les pàg. 134-135); V. LEÓN, «La influencia española en el reformismo de la monarquía austríaca del Setecientos», *Cuadernos Dieciochistas* (Universidad de Salamanca), 1 (2000), pàg. 107-132 (la citació és de la pàg. 120, n. 52).

35. LEÓN, «La influencia española...», pàg. 118.

una dura esclavitud i éste en una suau llibertat".³⁶ El trencament de la fidelitat a Felip V es justificava perquè el jurament no havia estat "*just, legal i llibre, requisits que els canonitza necessaris i substancials la corrent dels doctors, tant teòlegs, com civils i canonistes, per a què sia obligatori*" i perquè "*havent jurat sa observança, lo Principat sols té obligació de guardar la fidelitat jurada, no rompent-li, ni atropellant-li les lleis i Constitucions, perquè essent lo jurament vincle d'un contracte recíproc entre rei i vassalls, no té força sinó quan lo príncep lo observa, donant, en cas de violació, justa causa per la defensa per los medis que el Dret natural, comú i municipal li permeten*".³⁷ Prosseguia apel·lant als beneficis socials que reportaven les constitucions, lluny de constituir meres prerrogatives dels privilegiats (es tractava de beneficis d'ordre jurídic derivats del pactisme, plasmats en 'drets formals' que limitaven el poder reial, com ha explicat Angela de Benedictis³⁸): "*Deuen atendre los fills de nació tan gloriosa que, si bé los nobles i gaudins gosen en Catalunya (conforme en les demás parts del món) alguns privilegis que no gosen los plebeus, emperò són uns i altres, per raó de diferents privilegis, igualment exempts de diferents gravíssims e insuportables tributs que pagaren nostres progenitors dels quals los que som vui i nostres descendents queden librats, mediant nostres Constitucions i privilegis*". El seu to és indiscutiblement patriòtic: "*amor a la pàtria*", "*morir per la pàtria*", "*lleis i constitucions de la pàtria*", "*llibertat de la pàtria*", "*lleialtat al rei, a la llei i a la pàtria*" són expressions freqüents en el text, en contrast amb les escasses referències prodinàstiques; "*no sepulteu vostra honra, vostres lleis i la llibertat de vostra amada Pàtria en la negra obscuritat d'una perpètua, deplorable, esclavitud*", diu en una d'elles.³⁹ Quan parla de *pàtria*, no es refereix solament al lloc on s'ha nascut o on es viu, sinó que el concepte està estretament lligat a l'existència d'unes lleis pròpies que cal conservar, les quals esdevenen el principal tret diferenciador dels catalans al llarg de la història: "*los que desprecien sa pàtria són impijos i mortals enemics, puix a éstos, no els constitueix lo lloc ni la naturalesa, sí sols sos fets i ànimos, desmereixent lo nom de fills de la pàtria, encara que l'habiten, los que desitgen i sol·liciten que aquella perde sa llibertat i glòria. Sols mereixen lo dorat blasó de verdaders fills de la pàtria los que no poden sofrir ni tolerar sia dominada per la potència que pretén violar ses lleis*". Certament, com ha assenyalat Núria Sales, seria menys anacrònic qualificar aquests combatents de *patriotes* que no d'*austriacistes*.⁴⁰

En la mateixa línia que els escrits de 1705, el *Despertador* no advoca pel secessionisme sinó pel projecte 'federal' vigent fins al 1707, tal com es desprèn de les constants referències a la "*llibertat d'Espanya*" i contra el "*despòtic poder*" que la governava, a fi "*que es canvie lo fatal sistema en què agoniza l'antiga fama i honra de tot Espanya*" i per "*redimir-se de la violenta esclavitud que pateix tota la*

36. J. ALBAREDA (ed.), *Escrits polítics del segle XVIII*, Vic, Institut Universitari d'Història Jaume Vicens Vives i Eumo, 1996, vol. 1 (*Despertador de Catalunya i altres textos*), pàg. 175.

37. ALBAREDA (ed.), *Escrits polítics...*, pàg. 124 i 128, respectivament.

38. A. DE BENEDICTIS, *Politica, governo e istituzioni nell'Europa moderna*, Bologna, Il Mulino, 2001, pàg. 381.

39. ALBAREDA (ed.), *Escrits polítics...* pàg. 170-171 i 191, respectivament.

40. ALBAREDA (ed.), *Escrits polítics...*, pàg. 145; el discurs patriòtic abrandat arriba al zenit a *Lleialtat catalana*, de 1714. Vegeu: R. M. ALABRÚS, *Felip V i l'opinió dels catalans*. Lleida, Pagès, 2001, pàg. 307-310; N. SALES, *Els botiflers, 1705-1714*, Barcelona, Rafael Dalmau, 1981, pàg. 8.

monarquia d'Espanya", en expressió dels consellers de Barcelona. Rosa Maria Alabrús ha fet una anàlisi minuciosa dels principals textos del discurs austriacista, i de manera específica d'aquest i d'altres escrits emblemàtics del darrer any de la guerra. Si és evident que, en l'austriacisme resistent, la defensa de les institucions va passar a primer pla, Alabrús ha constatat la persistència de les idees del projecte econòmic, en clau antifrancesa, en el text *Lealtad catalana*: "con los géneros que transportan [els francesos, s'entén], los unos no llegan a poder vivir de su trabajo y muchos se ven precisados a vivir de jornaleros, experimentándolo Cataluña, y con singularidad Barcelona, todo el tiempo que dominó el Sr. de Anjou, que quanto se necesita para el comercio, aunque se trabajara en la provincia, venía todo de Francia".⁴¹

És inqüestionable, per tant, que els catalans, valencians i aragonesos van lluitar al costat d'una dinastia i d'un rei per defensar un model polític basat en la representació –almenys la dels grups socials benestants i emergents– i per una concepció 'federal' d'Espanya, enfront d'un projecte d'autèntics perfils absolutistes i unitaristes a partir de l'any 1707. Al final es va imposar el darrer model, un model que ha estat sancionat per part de la historiografia, encara enlluernada pel mite de l'absolutisme com a portador de la modernitat al nostre país. Aquesta qüestió essencial –la dels dos models confrontats per a Espanya–, es tendeix a obviar sota la interpretació d'un suposat conflicte estrictament dinàstic, alhora que s'al·lega la implantació de l'absolutisme i de l'unitarisme per la rebel·lia dels territoris de la Corona d'Aragó en una pura i simple justificació dels vencedors.⁴²

41. ALBAREDA (ed.), *Escritos políticos...*, pàg. 189; ALABRÚS, *Felip V...*, pàg. 309.

42. Especialment, G. ANES, «La idea de España en el Siglo de las Luces», dins REAL ACADEMIA DE LA HISTORIA, *España. Reflexiones sobre el ser de España*, Madrid, 1998, pàg. 223-242 (sobretot, pàg. 230-231); M. ARTOLA, *La monarquía de España*, Madrid, Alianza Editorial, 1999, pàg. 551-554; Enrique SAN MIGUEL ha escrit que "el modelo borbónico de Monarquía no responde a un proyecto político ideológicamente hostil a toda forma de particularismo político o jurídico, y por lo tanto vocacionalmente entregado a una labor uniformizadora, sino a una concepción autoritaria de la Monarquía", similar, al seu parer, a la que tenien els Àustries hispànics (i que, per tant, amb la Nova Planta no hi hagué ruptura sinó 'racionalització' política i jurídica) o a la de la monarquia britànica posterior a la revolució de 1688. Per això, conclou que "la presunta animosidad del primer Borbón contra las manifestaciones jurídicas distintivas de los territorios de la antigua Corona de Aragón [...] no resulta historiográficamente sostenible" (*La instauración de la Monarquía Bobónica en España*, Madrid, Comunidad de Madrid, 2001, pàg. 115-116, 88 i 136-137); i òbviamment no ha faltat qui reprengués el vell argument de Carmelo Viñas sobre les virtuts dinamitzadores de l'economia catalana que comportà la liquidació de les institucions. Així ho han fet: G. ANES a «La economía española en el siglo XVIII», dins E. FUENTES QUINTANA (dir.), *Economía y economistas españoles*, Barcelona, Galaxia Gutenberg i Círculo de Lectores, 2000, vol. 3, pàg. 92-93; i C. MARTÍNEZ SHAW i M. ALONSO a *Felipe V*, Madrid, Arlanza, 2001, pàg. 214, els quals no s'estan de dir que el govern de Felip V "fue uno de los más favorables para el auge de la corona de Aragón que conocieron los tiempos modernos", contradient la pròpia opinió de Martínez Shaw emesa en un treball anterior on afirmava que "és completament erroni atribuir al Decret de Nova Planta la recuperació general de Catalunya al segle XVIII [...] té el seu origen en l'últim terç del segle XVII [...] àdhuc alguns dels beneficis que s'han atribuït al Decret de Nova Planta no ho foren pas" («Els organismes de govern castellans a Catalunya sota els Borbons», dins DIVERSOS AUTORS, *Formes i institucions del govern de Catalunya*, Barcelona, La Magrana i Institut Municipal d'Història, 1985, pàg. 108-109).

A la fi, com ha escrit Pablo Fernández Albaladejo, el nou monarca “*procedió a aplicar en España el modelo absolutista de disposición y tratamiento patrimonial del reino tal y como se había intentado en Francia. Una solución bien distinta por cierto de la que en 1707 había dado lugar al Treaty of Union. Si éste último sentó las bases para lo que Linda Colley ha llamado el ‘forging the nation’, la evolución del reino de España tardaría algún tiempo en vislumbrar ese horizonte*”.⁴³ Certament, els escocesos van conservar l’ordenament legal i els seus propis tribunals, el sistema educatiu i l’església presbiteriana i van passar a participar en el mercat imperial en termes d’igualtat amb els anglesos.⁴⁴ Un tracte ben diferent del que va rebre la derrotada Corona d’Aragó es donà als hongaresos després de la guerra d’independència, entre 1702 i 1711. Jean Bérenger ha explicat que el compromís de Szatmár de 1711 va mantenir el seu estatut particular dins la monarquia austríaca, una mena de confederació d’estats;⁴⁵ sistema dual que Maria Teresa d’Àustria va ratificar. I malgrat que es va veure afectat per les reformes centralitzadores de Josep II, a partir de 1781, en el XIX la monarquia dels Habsburg va conservar els trets de confederació, amb un cert equilibri entre estatallitat i pluralisme, tant en l’àmbit polític com en l’etnolingüístic i cultural, tal com han posat en relleu Moritz Csáky i Jean-Paul Bled. Per aquesta raó, afirmava Lluç, “*els catalans seguiren amb molta atenció el tracte de l’Imperi amb Hongria i sempre en treuen un balanç positiu*”, tot citant, com a exemples d’aquesta percepció, Francesc de Castellví i Francesc Romà i Rossell.⁴⁶

Però de fet, la pràctica de l’absolutisme francès i la dels Habsburg estaven molt allunyades dels supòsits teòrics en què se sustentaven, tal com han demostrat Joël Cornette i Peter H. Wilson, respectivament, en referir-se a la combinació de repressió i consens aplicat en els territoris del Franc Comtat i Hongria, sense arribar mai a les cotes de desenvolupament del despotisme assolides per Felip V. En el cas francès, prossegueix Cornette, “*l’absolutisme ‘réel’ fut un savant mélange d’autorité centralisatrice et de nécessaire compromis*”.⁴⁷ Així s’explica que, culminada la revolució liberal a França, Alexis de Tocqueville expressés sense em-

43. P. FERNÁNDEZ ALBALADEJO, «España desde España», dins E. BELENGUER, J. ARRIETA i P. FERNÁNDEZ, *Idea de España en la Edad Moderna*, València, Publicaciones de la Real Sociedad Económica de Amigos del País, 1998, pàg. 65-75 (la citació és de la pàg. 74).

44. D. ARMITAGE, «Making the Empire British: Scotland in the Atlantic World, 1542-1717», *Past and Present*, 155 (1997), pàg. 34-63; J. MILLER, «Britain», dins J. MILLER, *Absolutism in Seventeenth-Century Europe*, New York, At. Martin’s Press, 1990, pàg. 195-224.

45. Sobre la guerra: L. FREY i M. FREY, *Societies un Upheaval: Insurrections in France, Hungary, and Spain in the Early Eighteenth Century*, Westport, CT, 1987; sobre l’Imperi austrohongarès: J. BÉRENGER, *El imperio de los Habsburgo. 1273-1918*, Barcelona, Crítica, 1992, pàg. 352; J. BÉRENGER, «Marie-Thérèse et les Diètes (1740-1780)», dins J. P. POUSSOU, *L’Europe des Diètes au XVIIe siècle*, Paris, SEDES, 1996, pàg. 115-121.

46. F. FEJTŐ, *Réquiem por un imperio difunto*, Madrid, Mondadori, 1990, pàg. 78-79 i 84-85; É. H. BALÁZS, *Hungary and the Habsburgs. 1765-1800. An Experiment in Enlightened Absolutism*, Budapest, Central European University Press, 1997, pàg. 196-212; M. CSÁKY, «Le problème du pluralisme dans la région mitteleuropéennne», dins M. MOLNÁR i A. RESZLER, *Le génie de l’Autriche-Hongrie*, Paris, PUF, 1989, pàg. 19-29; J. P. BLEDE, «Les Habsbourg et l’Europe centrale», dins MOLNÁR i RESZLER, *Le génie...*, pàg. 9-17; LLUCH, *L’alternativa...*, pàg. 52, n. 44.

47. J. CORNETTE (dir.), *La monarchie entre Renaissance et Révolution, 1515-1792*, Paris, Seuil, 2000 (la citació és de la pàg. 257); P. H. WILSON, *Absolutism in central Europe*, London i New York, Routledge, 2000, pàg. 96-97.

buts la seva admiració per la capacitat de govern, tocada per l'“*esperit dels nous temps*”, dels estats provincials del Llenguadoc, on el tercer estat cobrà gran protagonisme.⁴⁸

La reformulació de l'austriacisme després de 1714

La pau de Viena signada el 1725 entre Felip V i Carles VI posava les bases per al retorn d'exiliats i per a un clima de normalitat que trigaria a arribar. Efectivament, Rosa Maria Alabrús ha detectat nombroses publicacions crítiques contra Felip V i els seus ministres corruptes (una d'elles, molt significativa, apareguda amb motiu de la mort del monarca, deia: “*Murió Phelipe... Requiescat/ Quedó el Reyno... in pace/ dicen los Vasallos... Amén*”).⁴⁹ Entre les aportacions més innovadores del seu treball hi ha la de resseguir els homes i l'activitat de l'Acadèmia de Bones Lletres, successora de la Desconfiada nascuda el 1700. Va ser creada el 1729 i va destacar per la seva preocupació per recuperar la llengua i la història de Catalunya. Com a fundadors hi trobem personatges interessants com ara Josep de Mora i de Catà, marquès de Llió, Ramon de Dalmases, Emmanuel Ribera, Antoni de Bastero i Pere Serra i Postius. Alabrús ha remarcat que la seva activitat, per bé que poc valorada fins avui, es caracteritzà per generar un “*caliu de catalanitat*” en les dècades de 1730 i 1740, amb una “*vocació historicista, amb un punt de reivindicació nacionalista*”, que troba, assenyaladament, en el dominic Ribera i en Serra i Postius, destacats austriacistes. Per tant, conclou: “*l'Acadèmia de Bones Lletres ens palesa la continuïtat d'un pensament austriacista durant els anys de la repressió borbònica*”.⁵⁰ De l'austriacisme de Pere Serra i Postius, en dóna fe un text que aquest va escriure el 1713: “*aviéndonos dexado (sin dar el motivo, por sus propias conveniencias) ingleses, holandeses, palatinos, portugueses, alemanes y otras naciones, que nos metieron al empeño, y lo que es más entre-gados al Duque de Anjou; y a lo que no es menos, sin Privilegio alguno (o dolor!, o desgracia!, o fortuna!) que es lo mismo que esclavos*”.⁵¹

Treballs recents, com els de Virginia León i d'Agustí Alcoberro, ens aproximen al món dels exiliats a Viena i a la creació d'un àmbit de sociabilitat específic en aquella ciutat, així com a l'existència d'un grup influent sobre l'emperador i l'emperadriu.⁵² Hi ha, però, un text rellevant per apropar-nos a l'ideari d'aquells exi-

48. Diu A. DE TOCQUEVILLE a *L'Antic Règim i la Revolució*, Barcelona, Edicions 62 i Diputació de Barcelona, 1983, pàg. 232-233 (Clàssics del pensament modern, 10): “*Gràcies a aquesta constitució particular del Llenguadoc, l'esperit dels temps nous pogué penetrar tranquil·lament en aquesta vella institució i modificar-ho tot sense destruir res. Hauria pogut ser així a tot arreu. Una part de la perseverança i dels esforços que els sobirans han emprat a abolir o deformar els estats provincials hauria bastat per perfeccionar-los d'aquesta manera i per adaptar-los a les necessitats de la civilització moderna, si aquests sobirans haguessin volgut alguna vegada quelcom més que esdevenir els amos i mantenir aquesta posició*”.

49. ALABRÚS, *Felip V...*, pàg. 388.

50. ALABRÚS, *Felip V...*, pàg. 375 i 437.

51. Citat per B. OLIVA, *La generació de Feliu...*, pàg. 187.

52. V. LEÓN, «La oposición a los Borbones españoles: los austracistas en el exilio», dins A. MESTRE i E. GIMÉNEZ (ed.), *Disidencias y exilios en la España moderna*, Alacant, Universidad de Alicante (AEHM), 1997, pàg. 469-499; A. ALCOBERRO, «Al servei de Carles VI d'Àustria: un do-

liats, que és el del projecte de colònia que va donar a conèixer Mariarosa Scaramuzza Vidoni, en un bon estudi formal, mancat, però, de contextualització històrica. Ignorem si aquest pla es portà a la pràctica parcialment o totalment a l'anomenada "Nova Barcelona", que, entre 1735 i 1737, uns mil colons van crear en el Banat occidental, territori pres per l'Imperi als turcs el 1716 a l'actual Zrenjanin, a la Voivodina.⁵³ L'advocat Josep Plantí féu la proposta –en opinió de Scaramuzza– entre 1720 i 1736. Plantí serví de jutge a Sardenya i, des de la pèrdua d'aquell regne per l'emperador, passà a viure a Viena. La colònia havia de portar el nom d'*Austrihispanica* o *Transhispanica* i havia de quedar vinculada sempre al tronc principal de la casa d'Àustria.⁵⁴ El projecte tractava sobre l'ocupació del territori, sobre els seus pobladors i sobre les lleis "*para la más justa y racional administración y gobierno*". Preveia que quatre diputats fessin la matrícula dels individus de les "*cuatro principales naciones (que se supone) formarán dicha nueva provincia, esto es de castellanos, valencianos, aragoneses y catalanes*",⁵⁵ encara que també disposava que en formessin part mallorquins, sards, alemanys o persones d'altres nacions, que havien de rebre terres: "*según su rango y disposiciones se establecerán, sin pecho, tributo, censo ni otra pecuniaria obligación*".⁵⁶ Advertia que per al manteniment dels colons calien recursos importants, atès que eren "*los españoles pobladores, aunque todos o la mayor parte de preferente pobres, nobles de nacimiento o méritos, y todos igualmente honradísimos, no acostumbrados al trabajo con conveniencias, los demás, en sus países, empleados en oficios militares o políticos, y todos muy ociosos con la subsistencia subministrada de V. Magd.*"⁵⁷ L'esperit plural impregna el projecte. Així, aquests diputats buscaran territori "*más conforme, e símil, a la región y temple de tierra abandonada de España*". S'havien de connaturalitzar els seus habitants i descendents "*para poder gosar no sólo de sus respectivos fueros, privilegios e inmunidades y prerrogativas, sino haserles capaces de poder tener y obtener puestos, empleos seculares y dignidades y beneficios eclesiásticos*".⁵⁸ Les llengües havien de ser respectades. També les religions, malgrat l'adscripció oficial a la catòlica i que es reclamava la presència de caputxins per a difondre-la. És especialment rellevant el capítol del govern de la colònia, els habitants de la qual "*serán tenidos como verdaderos republicistas y ciudadanos*". En

cument sobre els militars exiliats austriacistes morts a l'Imperi (1715-1747)», *Pedralbes*, 18-II (1998), pàg. 315-327; també, els treballs clàssics de: F. DURAN CANYAMERAS, *Els exiliats de la Guerra de Successió*, Barcelona, Rafael Dalmau, 1964; Z. FALLENBUCHL, «Espagnols en Hongrie au XVIIIe siècle», *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos*, LXXXII, 1(1979), pàg. 85-147.

53. M. SCARAMUZZA VIDONI, «Nueva colonia española. Un manuscrito sobre una ciudad ideal proyectada para los exiliados de la guerra de Sucesión», *Quaderni di Letterature Iberiche e Iberoamericane*, 24 (1995), pàg. 37-64; LEÓN, «La oposición a los Borbones...», pàg. 490-491.

54. «Nueva colonia española ideada. Máximo de los Imperadores Carlos Sexto invicto siempre Augusto. Progestada con supposition del Clementissimo Benigno Piadoso Reggio ánimo, admitida con singulares Privilegios, Libertades, Concessiones, Inmunidades, Exemptions y Franquias concedida a favor de los más Leales Fidelísimos, Constantes y Inmutables nobles espagnolos austríacos vassallos establecida» (Biblioteca Bridense, Brera, «Opera post-huma», f. 36v).

55. «Nueva colonia...», f. 34v-35.

56. «Nueva colonia...», f. 41v i 36.

57. «Nueva colonia...», f. 35v i 43.

58. «Nueva colonia...», f. 35v i 47.

relació amb la gestió de la cosa pública, diu que “*pareciere ser muy al propósito racional y practicable la fomación e institución de un magistrado o senado para el modo de un gobierno aristocrático*”,⁵⁹ format per dotze senadors o administradors elegits la meitat cada any per sufragi de tots els ‘provincials’ matriculats, “*no sólo los nobles, sino también artífices y artesanos*”, els quals, en deixar el càrrec, havien d’esperar dos anys a presentar-se, “*para que todos o la mayor parte de una república sientan el cuidado y lleven la carga del gobierno del público*”.⁶⁰ Per garantir un govern fonamentat en la “*recta razón*” i evitar arbitrietats, calia restringir “*el gobierno y modo de gobernar con ciertas leyes y reglas, no siendo justo dependa del arbitrio o antojo de quien comande el gobierno [...] no siendo racional que se gobierne absolutamente y dispóticamente, sí sólo en fuerza del dispuesto por las leyes. Pero como la formación de éstas mayormente en un estado compuesto no deve depender del arbitrio de uno, sí en todo el pueblo o común, debiendo éste deliberar en las cosas públicas y no pudiendo ser unas en todos los reynos y provincias es preciso haser nuevas, ni ser perpetuas por la diversidad de cosas y personas, es necesario mudarlas según el tiempo y sus circunstancias*”.⁶¹ Amb aquesta finalitat, proposava la convocatòria d’una assemblea triennal (*congreso, convento* o *consejo público*) “*de todos los matriculados conprovinciales*”, a fi de “*deliberar, corregir, disponer, hacer institutos, leyes y cosas de la mayor entidad, con la condición expresa que para tener qualquier decreto o resolución, fuerza de ley, ha de preceder el consenso y expresa voluntad de la mayor parte del convento o congreso, bien entendido, un voto más de la meitad de los vocales*”. Pel que fa a la fiscalitat, que es diu que ha de ser suau, estableix que els tributs (en quatre categories) “*con justa proporción se cobren, sin excepción o inmunidad de alguno en perjuicio de los demás*”, a part d’altres que es puguin percebre sobre el consum.⁶² L’ordre públic havia de garantir-lo un cos de guàrdies de l’estat, format per 150 homes, mentre que el dret de guerra depenia de l’emperador, si bé la colònia tenia atribucions per “*hacer paces, treguas y confederaciones entre sí y con estrangeros*”, així com per enviar delegats a l’Imperi i a l’emperador “*con las particulares circunstancias [que] tenían los embajadores de la ciudad de Barcelona respeto a los reyes de España y otras que pueden tener otras ciudades o estados en el mundo*”.⁶³ L’educació del jovent, el foment de l’esperit de treball i de les arts mecàniques i el rebuig de les despeses sumptuàries, així com l’atenció als pobres mitjançant la creació d’un mont de pietat i de recursos procedents dels testaments, són tractats en el projecte. Finalment, aborda el tema de la justícia i posa èmfasi en “*la autoridad inviolable de las leyes constituidas*” i la “*prudencia, cuidado y afabilidad en los magistrados o quienes gobiernen*”, que ha d’anar acompanyada de l’obediència del poble i “*concordia, unión y buena correspondencia entre los ciudadanos o conprovinciales y respeto éstos un paterno amor en los magistrados y cuidado*”.⁶⁴ En aquest interessant projecte –que és lluny de ser un text utòpic, com el qualifica Scaramuzza–, hi constatem, de manera preponderant, molts dels elements que

59. «Nueva colonia...», f. 56 i 58v.

60. «Nueva colonia...», f. 62 i 64v.

61. «Nueva colonia...», f. 59-59v i 64v-65.

62. «Nueva colonia...», f. 65v i 75.

63. «Nueva colonia...», f. 82v, 84 i 84v.

64. «Nueva colonia...», f. 93v.

configuraven l'ideari de l'austriacisme (en el doble sentit participatiu i de concepció territorial plural), amb una elevada dosi de 'republicanisme' i de preocupació racionalista pel bé públic i la felicitat pública, aspectes en els quals van aprofundir els il·lustrats.

Com sabem, la darrera i essencial aportació de Lluch al coneixement del segle XVIII va consistir a descobrir l'existència d'un "*austriacisme persistent i purificat*", desenvolupat des de l'exili de Viena, entre 1734 i 1741. El revifament va produir-se en un context internacional inestable a causa de la guerra de Polònia (1733-1738) i l'ocupació d'Itàlia per part d'Espanya, que va recuperar Nàpols i Sicília. L'alteració del marc d'Utrecht va afavorir, entre els austriacistes, certes esperances en la revisió dels tractats, alimentades pel convenciment que els antics aliats aturarien els Borbons. La figura central, des del punt de vista de la formulació teòrica, fou la del comte aragonès o navarrès Juan Amor de Soria, l'ombra de l'influent marquès de Rialp. L'aportació cabdal de Lluch consistí a reinterpretar diverses manifestacions de dissidència al règim borbònic, algunes ja conegudes i d'altres d'inèdites (en total nou), des d'una perspectiva conjunta que els proporciona més coherència i volada política. En valorà la qualitat intel·lectual, el possible suport social de què van gaudir, així com les connexions internacionals que les animaven. Es tracta, principalment, de *Via fora els adormits*, suposadament escrit per un anglès i reescrit per un català (amb una rèplica des de Viena que exculpava els Àustries, *Censura o juicio imparcial sobre el papel intitulado en catalán*), *Record de l'Aliança* (que evoca els compromisos incomplerts pels anglesos durant la Guerra de Successió) i *La voz precursora de la verdad*, que té com a objectiu la unió armada de les potències europees anteriorment aliades per posar fre al predomini borbònic i al seu despotisme, que "*ha edificado una Babel* –símbol de la monarquia universal– *que os destruye y arruina*".⁶⁵

L'objecte principal de *Via fora*, un dels textos més interessants, és –com va escriure Lluch– canviar l'Espanya dels Borbons per la dels Àustries. Si això no era possible, proposava una nova configuració política alternativa de la península Ibèrica a fi d'impedir que França i Castella fossin frontereres i garantir la llibertat dels territoris de la Corona d'Aragó i, ahora, l'equilibri europeu. La nova Espanya havia d'estar constituïda per tres blocs: el galaicoportuguès (independent, però sota orientació britànica), el castellanoandalusoextremeny (sota inspiració francesa) i el de la vella Corona d'Aragó més Múrcia, Navarra, Biscaia, Guipúscoa i Àlaba –incloent-hi els territoris annexionats per França– (sota protecció de l'Imperi): "*dits sis regnes y províncias, regits cada un ab sas lleys provincials justas y antiguas, que la sola tirania present té sepultadas, formarien un regne o república lliure que, ab justa soberania, concorreria a salvar lo equilibri de Europa [dominis] que a més de la comuna utilitat tenen just dret per separar-se del domini de un Borbón en Castilla*". Si cap de les dues solucions no quallava, proposava que els anglesos imposessin "*una República lliure del Principat de Catalunya en sa integritat antiga*".⁶⁶

La voz precursora de la verdad, dedicada a Jordi II d'Anglaterra, fa referència a la "*visible esclavitud de Europa por las injustas atropelladas invasiones de la casa de Borbón*". L'estat de coses que dibuixava per a Espanya era el següent: "*la Co-*

65. LLUCH, *La Catalunya vençuda...*, pàg. 60-81; la citació de *La voz...* és d'*Aragonesismo...*, pàg. 68.

66. LLUCH, *La Catalunya vençuda...*, pàg. 72-73.

rona de Aragón [...] abandonada después en Utrecht al arbitrio del enemigo perdió su libertad, sus privilegios, y su antiquísimo ser [...] los Reinos de Castilla, que desengañados esperaban su redención o su libertad, gimen bajo las duras cadenas de su esclavitud, sus cortes Generales sin ejercicio, forzadas sus gentes a la suerte, para sacrificar involuntariamente sus vidas [...]. Multiplicados sus tributos sin el concurso, o la participación de las Cortes, despreciada su nobleza, abatidos sus pueblos, miserables sus naturales lloran en el absoluto despotismo de la Real Casa de Borbón sus engaños lisonjeros". Però la solució a aquests problemes només podia ser universal: per això a Jordi II li "toca vibrar sus armas, encender y unir a los demás soberanos y restablecer en las fuerzas comunes la propia reputación, la defensa de todos y la libertad de Europa".⁶⁷

En síntesi, aquests textos, escrits amb l'objectiu de tornar Espanya (o una part d'aquesta) al sistema anterior al 1714, s'inscriuen en una campanya que tenia el seu centre a Viena, amb l'objectiu d'aconseguir un canvi d'actitud dels britànics i desvetllar l'opinió pública catalana. Rosa Maria Alabrús n'ha completat l'anàlisi mitjançant aportacions interessants sobre l'autoria i el contingut dels textos, i ha remarcat els punts de desacord entre els dos corrents de l'austriacisme: el dels residents a Catalunya (essencialment constitucionalistes) i els de Viena (més oficialistes i proimperials).⁶⁸

Lluch publicà el principal text d'Amor de Soria, *Enfermedad crónica y peligrosa de los reinos de España y de Indias* (1741), a *Austriacismo aragonésista*. L'autor hi formula un austriacisme depurat dels mals que havien conduït a l'increment del poder absolut, a la decadència econòmica i a la corrupció política en temps dels Àustries –d'aquí, doncs, el títol d'*Enfermedad crónica*–, situació que havia arribat al paroxisme amb l'absolutisme borbònic. La manca de convocatòria de Corts, principal problema del qual derivaven tots els mals, va ser deguda, en opinió d'Amor de Soria, "a la cautela de los primeros ministros [para] evitar esta convocación con el pretexto de la mayor libertad con que los estados y brazos impugnaban en las Cortes Generales la mala conducta de ellos, y prevenían remedios a la salud pública, y de esta omisión han nacido los mayores males de los reinos y la peligrosa enfermedad que hoy padecen".⁶⁹

Podríem sintetitzar en tres les qüestions essencials del programa d'Amor que li confereixen un grau remarcable de modernitat política –entesa en el sentit en el qual avançaven els països amb règims parlamentaris– clarament alternatiu al programa de reformes de l'absolutisme borbònic. La primera, com acabem de veure, la centralitat de les Corts, d'acord amb la idea de la unió horitzontal de corones (*aeque principaliter*). Les Corts havien de tutelar el compliment de les lleis fonamentals del regne, aprovar els subsidis per al rei i elaborar lleis per fer prosperar el país i evitar la corrupció.

La segona qüestió apunta cap a una millor estructuració d'Espanya a fi –diu– de "*hermanar y concordar las dos coronas y sus naciones, deshaciendo y destruyendo una de las causas de la enfermedad de la monarquía por la discordia y la antipatía que entre ellas ha reinado*".⁷⁰ D'aquesta manera, pretenia posar fi als

67. LLUCH, *Aragonesismo...*, pàg. 3, 6, 7 i 8.

68. ALABRÚS, *Felip V...*, pàg. 392-415.

69. LLUCH, *Aragonesismo...*, pàg. 130.

70. LLUCH, *Aragonesismo...*, pàg. 189.

greuges i a les malfiances endèmics entre els països d'una Corona d'Aragó apartada dels avantatges de la Cort reial però lliure de càrregues fiscals permanents i una Corona de Castella que gaudia dels beneficis de la Cort però que carregava amb el pes aclaparador de la fiscalitat de la monarquia. Feia poc menys d'un segle que el comte duc d'Olivares (en el 'gran memorial' de 1624) havia tractat de la qüestió des d'un prisma inequívocament absolutista i seguint pautes de l'ordenament jurídic castellà. En canvi, Amor de Soria, per fer efectiva la coordinació sense erosionar el sistema representatiu, suggeria que les Corts de Castella, Aragó, València, Mallorca i Catalunya es reunissin cada set anys, que es constituïssin una assemblea fixa formada per onze diputats territorials (dos de Castella, un d'Andalusia, un de Granada, un de Múrcia, un de Galícia, un de Navarra i els territoris bascos i quatre de la Corona d'Aragó) i que, finalment, es convoqués un parlament de la monarquia cada deu anys, format per diputats dels regnes, per dos consellers de cada Consell Suprem i un secretari d'Estat nomenat pel rei. També recuperaven protagonisme els dotze consells suprems de la monarquia dels Àustries, i, alhora, la figura del secretari del Despatx Universal prenia relleu, com ha recordat Virginia León.⁷¹ En conclusió, és evident que, en la formulació teòrica de l'austriacisme renovat, la tendència al reforçament del poder de la monarquia, d'acord amb el desenvolupament de l'Estat modern, avança de manera compatible amb l'esquema constitucionalista i territorialment plural, en un model que se situa als antípodes del borbònic.

La tercera qüestió que cal remarcar, estretament vinculada amb la concepció política exposada en els dos punts anteriors, és la proposta fiscal que formula Amor de Soria. Per a Castella, conservació de les regalies i supressió dels tributs perjudicials (*alcabalas, millones, montazgo...*), que considerava injustos i il·legals i, alhora, aplicats amb desigualtat. En lloc d'aquests darrers s'havia de crear un subsidi aprovat a les Corts, un cop fet un inventari o cadastre dels béns i de les rendes dels individus, segons la seva riquesa. Als quatre estats de la Corona d'Aragó –així és com els qualificava– també els aplicava el subsidi que havien d'aprovar les corts respectives en concepte de dotació per a la defensa comuna del territori de la monarquia. La proposta anava acompanyada d'un programa econòmic per impulsar l'agricultura i l'obertura del mercat d'Índies a la Corona d'Aragó, però també incloïa mesures de caràcter industrialista. Cal advertir, com hem pogut veure, que el 1710, en plena guerra, Amor de Soria i el marquès de Rialp ja van esbossar un primer programa fiscal que s'orientava en aquesta línia (es tracta de *Reflexiones anticipadas a su Majestad CC para el buen gobierno de España*).

Els dos principals referents d'Amor de Soria són el diplomàtic Diego de Saavedra Fajardo i l'arbitrista Pedro Fernández de Navarrete.⁷² El primer va ser autor de les *Empresas políticas* (1640), un manual d'educació per a prínceps que assumeix la raó d'estat des del cristianisme. Saavedra va esdevenir el tractadista polític més llegit a Espanya durant el segle XVII, preocupat per la decadència de la monarquia, pel pes feixuc de les contribucions i pel llast de la corrupció. D'altra banda, Fernández, autor de *Conservación de monarquías y discursos políticos*

71. LEÓN, «La oposición...», pàg. 129-130.

72. DIEGO DE SAAVEDRA FAJARDO, *Empresas políticas*, Barcelona, Planeta, 1988 (Planeta/Autores Hispánicos); P. FERNÁNDEZ DE NAVARRETE, *Conservación de monarquías y discursos políticos*, Madrid, Instituto de Estudios Fiscales, 1982 (Clásicos del pensamiento económico español).

(1626), abordà el problema de l'opressió fiscal que patien els *pecheros* castellans i proposà la participació dels altres regnes de la monarquia per sufragar les despeses derivades de la defensa de les seves costes, a banda d'un donatiu voluntari que havien de satisfer els grups socials benestants de la Corona de Castella, incloent-hi els nobles i els eclesiàstics. A partir, doncs, d'aquests pressupòsits teòrics –que no eren, ben segur, els d'Olivares–, Amor de Soria desplega el seu programa fiscal, el quantifica i estableix categories de pagament, sempre partint de la premissa que la percepció d'un subsidi requeria l'aprovació prèvia de les Corts.

En darrer lloc, avui sabem, a més a més, que la influència de l'ideari austriacista transcendí els àmbits de l'exili i de la Corona d'Aragó. Cal fer notar el seu redescobriment per part de juristes de les províncies basques i de Navarra, 'províncies exemptes', els únics territoris peninsulars amb jurisdicció separada, amb fronteres aranzelàries, fiscalitat i sistema de defensa propis. Arran dels conflictes de jurisdicció amb la monarquia borbònica, van veure la llum obres doctrinals destinades a la defensa de l'ordenament propi elaborades per juristes com ara Pedro de Fontecha o erudits com ara Manuel de Larramendi. Jon Arrieta ha explicat que sobretot Fontecha, en el seu *Escudo*, escrit cap a l'any 1742, redactat amb l'objectiu de justificar la vinculació de Biscaia a Castella en pla d'igualtat (es tractava de la incorporació de la tesi de la igualació i de la 'principalitat' confederal al discurs foralista biscaí), va recórrer inequívocament a l'obra de les autoritats jurisprudencials de la Corona d'Aragó de l'època austríaca (de manera especial a la doctrina de Cristòfor Crespí de Valldaura, de mitjan XVII). D'altra banda, Larramendi (a les *Conferencias sobre los Fueros de Guipúzcoa*, escrites cap al 1757), planteja la reunió organitzada de tots els territoris de parla basca en les Províncies Unides del Pirineu, a partir d'una posició clarament resistencialista adoptada des del recurs constitucional a la rebel·lia, i formula un possible aixecament conjunt amb els regnes descontents de la Corona d'Aragó i amb el suport dels britànics. Encara que ignorem les possibles vinculacions amb l'austriacisme resistent, aleshores ja molt esmorteït, sí que podem constatar en aquesta proposta els ressons del *Via fora els adormits* de 1736 i d'altres textos vienesos.⁷³ Sigui com sigui, José María Portillo ha destacat l'aportació d'ambdós autors en el procés de configuració d'una cultura foral provincial, en la qual l'*Escudo* s'eleva a la condició de doctrina.⁷⁴

Els ressons de l'austriacisme a la Catalunya borbònica

Una vegada perdudes les esperances en el canvi polític, a partir de la dècada de 1740, els esforços dels hereus de l'austriacisme per encarar el futur bo i acceptant com a irreversible el marc polític vigent es van centrar en l'elaboració de projectes de caràcter reformista mitjançant un programa econòmic desen-

73. J. ARRIETA, «La idea de España entre los vascos de la Edad Moderna», dins BELENGUER, ARRIETA i FERNÁNDEZ, *Idea de España...* pàg. 50-54; del mateix autor: «Las autoridades jurisprudenciales de la Corona de Aragón en el *Escudo* de Fontecha y Salazar», *Initium. Revista Catalana d'Història del Dret*, I (1996), pàg. 207-224.

74. J. M. PORTILLO, *Monarquía y gobierno provincial. Poder y Constitución en las Provincias Vascaas (1760-1808)*, Madrid, Centro de Estudios Constitucionales, 1991, pàg. 93 i seg.

volupat entre 1760 i 1780, alternatiu al del despotisme borbònic. La connexió austríaca persisteix, si bé el pes del passat es dilueix en benefici del present. Per això, cal advertir tot seguit que, per bé que el concepte d'*austríacisme* ara ja no correspon a l'ideari d'aquells homes des del moment que l'opció habsburguesa per Espanya s'ha esvaït del tot, en percebem els ressons en els projectes que van prendre forma en aquelles dècades. Ernest Lluch en copsà senyals en analitzar la influència del cameralisme a Espanya, visible en el "partit aragonès" i en el seu intent que "*els vencedors aprenguessin dels vençuts*".⁷⁵ Reblant el clau, sintetitzà els mèrits de la Il·lustració a Catalunya en un treball que porta un títol significatiu: «La Il·lustració a Catalunya: projectar el país i revisar el 1714».⁷⁶

Es tracta d'un programa que té els seus referents en Bielfeld i Von Justi però també en les formulacions descentralitzadores del ginebrí Necker, el ressò del qual fou notable a la Corona d'Aragó i a les províncies basques, tal com ha demostrat Jesús Astigarraga.⁷⁷ La influència cameralista tingué els seus principals valedors en el comte d'Aranda, en Pablo de Olavide i en Francesc Romà i Rossell i propugnà –enfront del programa econòmic agrarista i preindustrial de Jovellanos, Floridablanca i Campomanes– la defensa dels gremis i de l'industrialisme, la fi de la discriminació de la Corona d'Aragó en relació amb el comerç americà, una hisenda forta i un exèrcit que intervingui en el desenvolupament econòmic, amb una marina capaç de garantir la reserva del mercat americà. La figura, ben estudiada per Lluch, de Francesc Romà i Rossell, fill d'un austríacista,⁷⁸ és la que canalitza aquestes idees a Catalunya. Fou autor, entre altres treballs, de *Las señales de la felicidad en España y medios de hacerlas eficaces* (1768) i de *Disertación histórico-político-legal por los colegios y Gremios de la ciudad de Barcelona* (1766), on la defensa dels gremis, dels quals era advocat, no tenia una arrel únicament econòmica sinó també política i social.

Paga la pena que ens detinguem a analitzar el pensament d'aquest personatge que esdevé, probablement, ben representatiu dels grups socials benestants catalans del seu temps. En *Las señales de la felicidad de España* veiem una defensa ferma de la idea del mercat espanyol i de l'enllaç dels diversos ressorts econòmics; elements, aquests, essencials per entendre l'adaptació progressiva dels catalans a l'estructura política borbònica. Es tractava, sens dubte, d'un procés paral·lel al que s'estava experimentant –a banda de la innegable imposició oficial– amb la familiarització creixent dels comerciants i menestrals amb la llengua castellana, que tant August Rafanell com Joan Lluís Marfany han constatat.⁷⁹ Així, Romà afirma que "*la diversidad de idioma causa extrañeza y retarda el enla-*

75. LLUCH, *La Catalunya vençuda...*, pàg. 206.

76. E. LLUCH, al volum col·lectiu *Catalunya a l'època de Carles III*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1991, pàg. 47-73.

77. J. ASTIGARRAGA, «Necker en España, 1780-1800», *Revista de Economía Aplicada* (Zaragoza), VIII, 25 (2000), pàg. 119-141.

78. F. ROMÀ I ROSSELL, *Las señales de la felicidad de España y medios de hacerlas eficaces*, estudi preliminar d'E. Lluch, Barcelona, Alta Fulla i Diputació de Barcelona, 1989.

79. A. RAFANELL, *La llengua silenciada*, Barcelona, Empúries, 1999; J. L. MARFANY ha analitzat el comportament diglòssic dels estrats dirigents (noblesa de la terra, burgesia comercial, homes de lleis) anterior a 1714 i consolidat a mitjan segle XIX, a *La llengua maltractada*, Barcelona, Empúries, 2001.

ce". Formula una clara voluntat d'entesa de pàtria (*"ésta es todo el estado, del cual uno es miembro"*) i afirma que escriu per a *"el bien de toda la nación, y de cada español"*.⁸⁰ Assegura que una societat composta per dos estats amb constitucions diferents és un *"monstruo de dos cabezas"* i es manifesta, en conseqüència, partidari decidit d'una Espanya unitària (amb un elogi inclòs, sens dubte interessat, a Felip V, *"de gloriosa memoria"*). Però cal advertir, tot seguit, que l'Espanya en la qual creia era la que havia de néixer de *"enlazar sinceramente las provincias"*, fonamentada en l'amor a la societat, en el racionalisme i la ciència política, des d'un capteniment favorable a un govern *"monárquico, absoluto, moderado e ilustrado"*.⁸¹

Malgrat que parteix de la base del caràcter irreversible de l'Espanya sorgida el 1714, Romà proporciona una visió molt interessant de la personalitat de Catalunya i del seu encaix en el conjunt del regne en iniciar-se la segona meitat del segle. Així s'observa quan evoca els beneficis econòmics que les constitucions van reportar als catalans en temps passats, o quan sosté que els parlaments són els dipositaris de l'amor a la pàtria (en un moment, com és sabut, que les Corts castellanes havien esdevingut purament testimonials). També afegeix que els pobles vencedors han d'aprendre dels 'agregats' bo i adoptant les lleis i costums *"más útiles al Estado"*. Es referia, sens dubte, a alguns dels fonaments de la prosperitat catalana: l'emfiteusi, l'increment del consum, el foment del treball industrial i el caràcter no vil dels oficis (deia que *"en donde los plebeyos como a tales son admitidos en el gobierno y a la participación de los honores, la clase de artífices se hace respetable"*, en clara al·lusió al règim municipal anterior a la Nova Planta). També és interessant de veure com planteja que cal oblidar les *"antiguas turbaciones"*⁸² i posar fi a la desconfiança que aquestes van generar envers els perdedors (una malfiança que va patir en la seva pell, de manera significativa, l'il·lustrat valencià Gregori Mayans, que fou acusat d'antiespanyol pels seus orígens austriacistes i els seus posicionaments intel·lectuals crítics).⁸³ El fet que tots els regnícoles participessin de manera proporcionada en els càrrecs públics havia d'aplanar el camí cap a l'enllaç de les províncies. Alhora es manifesta contrari a la venalitat dels càrrecs imposada per Felip V.

Certament, hi ha coincidències remarcables entre algunes d'aquestes qüestions que planteja Romà i el Memorial de greuges de 1760 que els diputats de les ciutats de Saragossa, València, Barcelona i Ciutat de Mallorca van presentar a Carles III. No debades, Ernest Lluch hi va veure *"un aire de família"* en els escrits de l'advocat,⁸⁴ si bé el memorial té un to més polític i reivindicatiu de les institucions de govern anteriors a la Nova Planta, abolides, *"sin duda –deia el Memorial– con el recto fin y con la inteligencia de que esta igualdad y uniformidad entre las partes había de ceder en gran beneficio del cuerpo de la Monarquía"*. Però tot seguit afegia: *"Se descubre a primera vista en esta providencia la equidad y el celo del bien público, pero son imponderables los males que en su ejecución*

80. F. ROMÀ, *Las señales...*, pàg. 307 i 321.

81. F. ROMÀ, *Las señales...*, pàg. 3, 146, 304 i 137.

82. F. ROMÀ, *Las señales...*, pàg. 305, 135, 310.

83. A. MESTRE, *Historia, fueros y actitudes políticas. Mayans y la historiografía del XVIII*, València, Publicaciones del Ayuntamiento de Oliva, 1970, pàg. 405-430.

84. LLUCH, *La Catalunya vençuda...*, pàg. 187.

han padecido aquellos reinos contra la piadosa intención del glorioso padre de Vuestra Majestad".⁸⁵ Finalment, és rellevant el fet que Romà esmenti com a exemple de bon govern Maria Teresa d'Àustria, la qual va fer possible la convivència de tres nacions i quatre religions amb les seves llibertats i drets, especialment en el cas hongarès, i que reclami que el "*gobierno de cada provincia tiene sus particulares resortes*" i que, per tant, les polítiques 'provincials' tinguin cabuda en les universals.⁸⁶ En aquesta direcció, proposà la figura del *Abogado general de provincia, defensor y protector del público* (1767). Com és sabut, per aquells anys es formulà un projecte per restablir la Diputació del General de Catalunya, per bé que plenament adaptada en el règim absolutista, amb les atribucions gairebé reduïdes al terreny de la hisenda, com remarcà Josep Maria Gay.⁸⁷

Atenent aquesta varietat de matisos, podem concloure que, si bé Romà i Rossell constitueix un magnífic exponent del procés d'acceptació del nou marc polític espanyol, més que d'assumpció de la 'nació' cal parlar de 'resignació' i de pragmatisme davant una realitat irreversible. Aquesta, en els anys d'esperança motivats per la pujada al tron de Carles III de Borbó, oferia elements atractius indiscutibles des del punt de vista econòmic i era concebuda a partir d'una idea racionalista del govern que permetia albirar esperances de cara a un futur tracte igualitari per a tots els integrants de la monarquia, amb ressons austrohongaresos. Com va escriure Lluch, "*revocar parcialment el 1714 és el mot d'ordre, i els 'anys catalans d'esperança' [1766-1769], que tenen base real en les reformes municipals de 1766, donaren ales al desig que la Casa d'Àustria influís sobre la dels Borbons, que els vencedors aprenguessin dels vençuts. Si la proposta econòmica de 'Las señales de la felicidad' trobà ressò, la proposta política xocà ben aviat amb esculls insalvables*". Al capdavant, ni el que proposà Romà sobre els gremis "*seria seguit per Campomanes, ni comprès que els vencedors de 1714 havien d'aprendre dels vençuts, i l'autonomisme fou radicalment rebutjat*".⁸⁸

Unes quantes dècades més tard, entre 1787 i 1795 –ja en ple cicle revolucionari francès–, un liberal que mostrà les seves simpaties cap a la declaració de drets de 1789, el gandià León de Arroyal, els textos del qual han estat considerats per Luis Sánchez-Agosta⁸⁹ com el primer antecedent del constitucionalisme espanyol, evocà el desenvolupament constitucional més gran de la Corona d'Aragó abans de la Nova Planta. "*Si vale hablar verdad* –deia Arroyal–, *en el día no tenemos constitución, es decir, no conocemos regla segura de gobierno, bien que ni se*

85. J. M. TORRAS RIBÉ (ed.), *Escritos políticos del siglo XVIII*, Vic, Institut Universitari d'Història Jaume Vicens Vives i Eumo, 1996, vol. II (*Documentos de la Catalunya sotmesa*), pàg. 92.

86. F. ROMÀ, *Las señales...*, pàg. 311 i 322.

87. E. LLUCH, «La Catalunya del segle XVIII i la lluita contra l'absolutisme centralista. El 'Proyecto del abogado general del público' de Francesc Romà i Rossell», *Recerques*, 1 (1970), pàg. 33-50; J. M. GAY I ESCODA, «Un 'proyecto... para restablecer el antiguo magistrado de Cataluña' al segle XVIII», *Recerques*, 15 (1985), pàg. 145-158.

88. LLUCH, *La Catalunya vençuda...*, pàg. 206 i 186, respectivament; J. M. Gay explicà el fracàs de les reformes carolines en els corregiments, les quals pretenien situar-hi funcionaris al capdavant, en lloc de militars («Corregiments militars catalans: el miratge de les reformes carolines», *Pedralbes*, 8-II (1988), pàg. 87-105).

89. L. SÁNCHEZ-AGOSTA, «Continuidad y contradicción en la Ilustración española (Las Cartas de León de Arroyal)», *Revista de Estudios Políticos*, 192 (1975), pàg. 9-23 (especialment, pàg. 17).

ha conocido en Castilla de muchos siglos a esta parte". I afegia que "en Castilla no hay más constitución que la costumbre, ni más costumbre que la casualidad. La fuerza ha sido la medida de poder de los reyes", des que les Corts perderen força, i la venalitat dels càrrecs municipals es generalitzà.⁹⁰ I tot i advertir que "no es mi ánimo decir que la constitución aragonesa no tiene defectos harto considerables", a continuació sentenciava: "pero no temeré asegurar que ninguna de cuantas conocemos es tan buena en la calidad de monárquica", perquè –prosseguia– l'autoritat legislativa residia en el rei juntament amb el regne, i el poder del rei no podia estendre's més enllà del de les lleis, "o por mejor decir, que el poder del rey es el de las leyes, sin que pueda más ni menos que ellas [...]. Y aun en Aragón, si el rey faltaba a lo jurado, quedaba también disuelto el juramento del reino, considerándose éste por un pacto de mutua obligación".⁹¹ Tal com va fer Amor de Soria mig segle abans, Arroyal es referia a l'"enfermetat del regne" derivada d'una constitució deficient i ineficaç. Com Romà, era partidari de la uniformitat (així, deia que per "*español se entiende: el nacido en dominio de España*") per dur a terme una política legislativa que fes possible la felicitat dels ciutadans.⁹² Tanmateix –observava–, l'objectiu constitucional i patriòtic topava amb obstacles derivats de l'estructura política i territorial heretada: "*La España debemos considerarla compuesta por varias repúblicas confederadas, bajo el gobierno y protección de nuestros reyes [...] como nuestro reino es compuesto de varios que se le han ido agregando, ya por herencia, ya por conquistas, y cada uno ha conservado por largo tiempo, y aún algunos conservan hoy día, su legislación particular; jamás hemos logrado en todo él el carácter de uniformidad que es la fuente más segura de felicidad pública, ni tampoco en nuestros reyes la uniformidad de costumbres que precisamente sigue a la uniformidad de legislación*".⁹³ Ara bé, a l'hora de fer balanç sobre els intents uniformitzadors de la monarquia en temps anteriors, Arroyal no s'està d'advertir: "*entre los proyectos buenos, pero mal digeridos del Conde Duque [Olivares, al qual acusa de governar despòticament], uno era el de extinguir todos los fueros particulares de España, sometiendo todas las provincias a una legislación, así como lo estaban a un rey, consolidando más y más el cuerpo de la monarquía. Pero restaba averiguar qué provincia tenía mejores leyes para que las otras se arreglasen a ellas*". I no dubta a concloure: "*la legislación aragonesa debiera en semejante caso haber sido preferida, porque seguramente, en línea de monárquica, no creo le ceda ventajas a ninguna del mundo; pero según ella, no era fácil hubiese primeros ministros con la omnímoda autoridad del conde, ni aun reyes con tan inmoderado poder*".⁹⁴

Com recordà Lluç, l'eco de l'austriacisme arriba a les Corts de Cadis mitjançant la veu autoritzada d'Antoni de Capmany, partidari del parlamentarisme britànic i de la recuperació de les Corts abolides per Felip V ("*entonces se vio que el cañón era la última razón de los reyes*", va escriure el 1809).⁹⁵ En aquell espai

90. L. DE ARROYAL, *Cartas económico-políticas*, edició, pròleg i notes de José Caso González, Oviedo, Universidad de Oviedo, 1971, pàg. 56 i 81.

91. ARROYAL, *Cartas...*, pàg. 170 i 16.

92. ARROYAL, *Cartas...*, pàg. 181 i 231.

93. ARROYAL, *Cartas...*, pàg. 110 i 177.

94. ARROYAL, *Cartas...*, pàg. 47.

95. J. ÁLVAREZ JUNCO, «Capmany y su informe sobre la necesidad de una constitución (1809)», *Cuadernos hispanoamericanos*, 210 (1967), pàg. 520-551 (la citació és de la pàg. 546).

de llibertat, afirmà que a les Corts de la Corona d'Aragó se sentien les paraules de “*patria, de pueblo, de nación, de constitución, de libertad, nombres que jamás pronunciaron ni las leyes, ni los legisladores en las cortes castellanas, ni suena en ellas más que la voz reinos, representados como provincias por cierto número de ciudades. Eran sólo dieciocho las que gozaban de esta prerrogativa, sin incluir más villa que la de Madrid, cuando en la Corona de Aragón, que no componía una tercera parte de la de Castilla, gozaban de voto en cortes diecinueve ciudades y setenta y nueve villas*”.⁹⁶ En una de les intervencions com a diputat va defensar una idea semblant a la que exposà Arroyal: “*No pretendo el estado político de las Cortes de Aragón por modelo perfecto de una Constitución [...]; ni tampoco cuál conviene a la nación española en las actuales circunstancias [...] atendida la extensión y reunión de provincias que componen hoy la monarquía. Lo presento para mostrar al mundo poco instruido de nuestra antigua legislación hasta qué grado de libertad llegaron las provincias de aquella corona en siglos que hoy se les quiere llamar góticos, por no decir bárbaros [...] en fin, era el país que tenía una constitución, la cual, por los nudos con que estaba ligada, era por sí misma indisoluble [...] hasta que las armas de Felipe V la derribaron con mayor poder, por aquel derecho de conquista que se atribuyó con la guerra de sucesión*”. Alhora, l'il·lustrat català evocà l'estructura municipal representativa anterior a la Nova Planta, “*en medio de una monarquía (pero templada por leyes constitucionales) [...] en esta fórmula popular continuó este cuerpo municipal hasta el año 1714, en que las armas de Felipe V, más poderosas que las leyes, hicieron callar todas las instituciones libres en Cataluña, y Barcelona recibió un nuevo ayuntamiento bajo la planta aristocrática de las demás ciudades de la Corona de Castilla*”.⁹⁷ Afegirem, finalment, que Capmany formulà la idea de la nació de nacions per a Espanya (“*de estas pequeñas naciones se compone la masa de la gran nación*”) que avui ens és familiar.⁹⁸ Ja va dir l'historiador del dret Jesús Lalinde que l'alternativa del pactisme polític catalanoaragonès, malgrat que fou derrotada pel decisionisme castellà, continuà present en la vida política europea, en general, i espanyola, en particular, on el seu eco rebrotà entre els liberals del XIX.⁹⁹

És hora de recapitular. És evident que els canvis profunds tant de caràcter polític com econòmic esdevinguts al llarg del segle XVIII van influir en la percepció que tenien d'Espanya els antics membres de la Corona d'Aragó. Per verificar aquesta afirmació n'hi ha prou de contrastar la idea de nació, essencialment diferent, que tenien Castellví, Feliu de la Penya i Amor de Soria amb la de Romà, Arroyal i Capmany, encara que de la vella concepció austriacista persisteix la idea del sistema representatiu que duia aparellada una concepció plural de la monarquia (reivindicació que l'existència de sistemes representatius provincials i municipals en monarquies absolutes com França i l'Imperi feia plausible als

96. J. FERNÁNDEZ DE LA CIGOÑA i E. CANTERO, *Antonio de Capmany (1742-1813). Pensamiento, obra histórica, jurídica y política*, Madrid, Fundación Francisco Elías de Tejada y Erasmo Percopo, 1993, pàg. 549.

97. FERNÁNDEZ DE LA CIGOÑA i CANTERO, *Antonio de Capmany...*, pàg. 276 i 189-190.

98. Citat per A. MOLINER PRADA, *Revolución burguesa y movimiento juntero en España*, Lleida, Milenio, 1997, pàg. 40.

99. DIVERSOS AUTORS, *El pactismo en la Historia de España*, Madrid, Instituto de España, 1980, pàg. 137.

ulls d'aquells homes que no se sentien còmodes en el nou marc polític ni del tot identificats amb la idea de 'nació' que acabà imposant-se). La doble lleialtat dels primers –rei i pàtria, identificada, aquesta segona, amb Catalunya i les seves constitucions– s'ha transformat en rei i nació, identificada, la darrera, amb la representació política d'Espanya. El canvi de registre es percep amb nitidesa entre els grups dirigents i en la burgesia emergent, ja que, com indica Josep Fontana, hi ha escassos signes que el projecte de construcció nacional espanyola arribés a les classes populars.¹⁰⁰ Contràriament, van persistir els trets identitaris en el conjunt de la societat catalana: es va mantenir una mena de *filo rosso* que es percep en el record de les 'llibertats' perdudes, del qual trobem múltiples testimonis en els dietaris de particulars, en la reivindicació popular contra els corruptes municipis borbònics i en els memorials polítics i projectes econòmics, impressió que corroboren els informes dels cònsols i les cròniques dels viatgers estrangers. Com ha recordat Ramon Grau, convertit en historicisme "*aquell patrimoni jurídic públic es mantingué com a alternativa teòrica i aflorà tan bon punt el règim borbònic obrí la primera esperança de distensió entre la nova dinastia i la societat catalana*".¹⁰¹ Un sentiment que rebrotà en la mobilització contra els francesos de 1793-1795 i que s'expressà en les Corts de Cadis i en el Trienni Liberal per enllaçar, en el primer terç del segle XIX, amb el federalisme, tal com ha exposat Pere Anguera.¹⁰²

El fet d'obviar el component identitari i la visió alternativa d'Espanya subjacents en aquestes actituds polítiques de final del XVIII i de les primeres dècades del XIX i reduir-les estrictament a expressions antiabsolutistes, tal com han tendit a fer historiadors contemporaneistes, escamoteja part de la realitat perquè aquesta interpretació es limita a constatar allò que és més evident –el refús a l'absolutisme– sense prendre en consideració un dels greuges principals cap a la monarquia borbònica: l'abolició de les constitucions i els furs i la imposició d'una política repressiva i discriminatòria, caracteritzada per un alt nivell de militarització, com ha demostrat Enrique Giménez.¹⁰³ Però, a més, dificulta la comprensió del sorgiment del primer catalanisme,¹⁰⁴ com molt bé intuï Ernest Lluch,

100. J. FONTANA, *La fi de l'Antic Règim i la industrialització, 1787-1868*, Barcelona, Edicions 62, 1988, pàg. 180.

101. R. GRAU, «L'experiència del despotisme il·lustrat a Catalunya, 1759-1775», *L'Avenç*, 254 (2001), pàg. 9.

102. P. ANGUERA, *Els precedents del catalanisme. Catalanitat i anticentralisme: 1808-1868*, Barcelona, Empúries, 2000, pàg. 13.

103. E. GIMÉNEZ, *Gobernar con una misma ley. Sobre la Nueva Planta borbónica en Valencia*, Alacant, Publicaciones de la Universidad de Alicante, 1999.

104. Com molt bé va apuntar E. Lluch, seguint els passos de Pere Anguera, el federalisme va fer seu el referent del foralisme i de les antigues llibertats perdudes, mentre que el carlisme, condicionat per la causa dinàstica que defensava, es va veure obligat a justificar Felip V i, per tant, en termes generals, es va situar al marge de la reivindicació fins a la Tercera Guerra Carlina. És més, segons Anguera, «*la catalanitat tardana del carlisme fou conseqüència i no causa del sorgiment del catalanisme polític*», cosa que no exclou el sentiment de catalanitat entre la base del carlisme. «El liberalismo fuerista en el siglo XIX. Corona de Aragón y País Vasco», dins *Derechos históricos y constitucionalismo útil*, Madrid, Fundación BBV, 2000, pàg. 45-59 (especialment, pàg. 51-53); P. ANGUERA, *El carlisme a Catalunya. 1827-1936*, Barcelona, Empúries, 1999, pàg. 131. Atesa aquesta realitat esdevé molt forçada la interpretació que argumenta una línia de continuïtat entre l'austriacisme i el tradicionalis-

l'intel·lectual i polític, lúcid i valent, preocupat per la llibertat de les persones i dels pobles, que se submergí en la cruïlla de 1714 per entendre millor l'Espanya que es configurà aleshores, amb alguns dels seus problemes endèmics com és el de l'articulació mal resolta de les Espanyes.

me català, la qual veu en la lluita dels catalans de 1714 el rebuig a les novetats racionalistes i secularitzadores aportades per l'absolutisme i la Il·lustració, com proposa Francisco Canals. Aquest historiador, en una lectura dels fets tan carca com estrafolària, considera que l'eix central de l'austriacisme el constituí la defensa d'un ordre cristià tradicional guiat per sant Tomàs i simbolitzat pels Habsburg. O, dit d'una altra manera, d'un ordre 'medieval', enfront d'un de modern (Francisco CANALS, *La tradición catalana en el siglo XVIII. Ante el absolutismo y la Ilustración*, Madrid, Fundación Francisco Elías de Tejada y Erasmo de Pèrcopo, 1995, pàg. 265-269. Del mateix autor: «Estudio preliminar», dins CASTELLVÍ, *Narraciones...*, vol. I, pàg. 9-35.